

Lagrådsremiss

Ett stärkt nämndemannainstitut

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 2 mars 2006

Leni Björklund

Helena Swenzén
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

I lagrådsremissen presenteras förslag som skall bidra till att stärka nämndemannainstitutet.

Regeringen lämnar förslag som syftar till att skapa en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren. Enligt regeringens mening bör de politiska partier som nominerar personer till nämndemannauppdragen bredda sitt rekryteringsarbete. Det föreslås att valförsamlingen i framtiden skall sträva efter allsidighet inte bara beträffande ålder, kön och yrke utan även avseende etnisk bakgrund. För att uppdraget som nämndeman i ökad utsträckning skall cirkulera bland medborgarna föreslås att valförsamlingen, om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör välja de personer som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid. För att underlätta arbetet med att rekrytera en allsidigt sammansatt nämndemannakår är det enligt regeringen angeläget att utforma ersättningsvillkoren så att de nämndemän som är yrkesverksamma likställs med dem som inte förlorar arbetsinkomst och att sammanträdesarvodet höjs.

I lagrådsremissen lämnas dessutom förslag som syftar till att skapa garantier för att den som tjänstgör som nämndeman är lämplig för uppdraget. Det föreslås att ett lämplighetskrav införs för uppdraget som nämndeman. Vidare föreslås regler om entledigande och avstängning av nämndemän som visat sig olämpliga för uppdraget.

I lagrådsremissen föreslås slutligen vissa ändringar som rör nämndemännens tjänstgöring.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2006.

Innehållsförteckning

1	Beslut.....	4
2	Lagtext.....	5
2.1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.....	5
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.....	9
2.3	Förslag till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål.....	13
3	Ärendet och dess beredning.....	15
4	Tidigare reformarbete.....	15
5	Reformbehovet.....	20
5.1	Utgångspunkter.....	20
5.2	En bredare rekrytering.....	20
5.3	Lämplighetskrav för uppdrag som nämndeman.....	21
6	En allsidig sammansättning av nämndemannakåren.....	21
6.1	Valsystemet.....	21
6.2	Rekryteringen av nämndemän.....	23
6.2.1	Partiernas rekryteringsarbete bör breddas.....	23
6.2.2	Uppgift om partitillhörighet.....	25
6.3	Etnisk mångfald i nämndemannakåren.....	26
6.4	Nämndemannauppdragen bör cirkulera bland medborgarna.....	28
6.5	Nämndemännens ersättningsvillkor.....	31
7	Nämndemännens lämplighet.....	32
7.1	Lämplighetskrav för nämndemän.....	32
7.2	Entledigande och avstängning av nämndemän.....	33
7.2.1	Nuvarande ordning.....	33
7.2.2	Regler om entledigande och avstängning införs.....	37
7.2.3	Grunder för entledigande.....	38
7.2.4	Grunder för avstängning.....	40
7.2.5	Instansordningen.....	42
7.2.6	Ärendenas handläggning.....	45
8	Nämndemännens tjänstgöring.....	46
8.1	Rätt till ledighet för nämndemannauppdrag.....	46
8.2	Möjlighet att behålla uppdrag som nämndeman vid ändrade bosättningsförhållanden.....	48
8.3	En nämndemans tjänstgöringsskyldighet och rätten att avgå i förtid.....	50
8.4	Nämndemännens tjänstgöringsfrekvens.....	52
9	Särskilt om nämndemän i fastighetsdomstol.....	54
9.1	Nuvarande ordning.....	54
9.2	Överväganden.....	54
10	Ikraftträdande.....	55
11	Ekonomiska konsekvenser.....	56

12	Författningskommentar	56
12.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.....	56
12.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.....	61
12.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål	63
Bilaga 1	Lagförslagen i betänkandet Framtidens nämndemän (SOU 2002:61)	65
Bilaga 2	Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över betänkandet Framtidens nämndemän (SOU 2002:61)	74

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar och
3. lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 4 kap. 6–9 §§ skall ha följande lydelse,
dels att det i balken skall införas tre nya paragrafer, 4 kap. 7 a, 8 a och
8 b §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

6 §¹

Valbar till nämndeman är varje svensk medborgare, som är folkbokförd i kommunen eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten, och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är lagfaren domare, *befattningshavare* vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller *den* som *eljest* har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Valbar till nämndeman är varje svensk medborgare, som är folkbokförd i kommunen eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten, och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är lagfaren domare, *anställd* vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller *annan* som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Ingen får samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt.

Till nämndeman bör endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.

Den som fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter fyra år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

Domstolen prövar självmant den valdes behörighet.

7 §²

Val av nämndeman i tingsrätt förrättas av kommunfullmäktige.

Val av nämndeman i hovrätt förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

¹ Senaste lydelse 1994:1620.

² Senaste lydelse 1997:228.

Valet skall vara proportionellt, om det *begäres* av minst så många väljande som motsvarar det tal, *vilket erhålles, då* samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *är särskilt föreskrivet*.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemanna-kåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

Valet skall vara proportionellt, om det *begärs* av minst så många väljande som motsvarar det tal *man får om* samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt*.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemanna-kåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke. *Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.*

7 a §

En nämndeman har rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att han eller hon skall kunna utföra sitt uppdrag.

8 §³

En nämndeman väljs för fyra år. *Visar nämndemannen giltigt hinder, får rätten entlediga honom. Även den som fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.*

En nämndeman väljs för fyra år. *Den som har fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Domstolen får entlediga en nämndeman som visar giltigt hinder.*

Domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget.

Om en nämndeman inte längre är valbar eller behörig, upphör nämndemannens uppdrag. Fullmäktige får dock besluta att en nämndeman, som till följd av ändrad folkbokföring inte längre är valbar, får ha kvar sitt uppdrag under resten av mandatperioden.

³ Senaste lydelse 1994:1620.

Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Om en nämndemans uppdrag upphör under tjänstgöringstiden utses en ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får en nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

8 a §

Domstolen får stänga av en nämndeman från tjänstgöringen om han eller hon

1. är föremål för ett ärende om entledigande,

2. är föremål för förundersökning eller står under åtal för ett brott som vid fällande dom kan antas leda till entledigande, eller

3. i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.

Ett beslut om avstängning enligt första stycket 3 skall gälla för viss tid, dock högst sex månader.

8 b §

Beslut om entledigande och avstängning av nämndemän får överklagas till en särskild nämnd. Nämndens beslut får inte överklagas.

Regeringen meddelar föreskrifter om nämnden.

9 §

Nämndeman, som entledigats eller eljest avgått, vare, om han alltjämt är valbar, skyldig att fortfarande fullgöra uppdraget, till dess besked inkommit till rätten, att annan blivit vald, samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål, i vars handläggning han förut deltagit.

En nämndeman som entledigats eller avgått är, om han eller hon alltjämt är valbar, skyldig att fullgöra uppdraget till dess domstolen fått besked om att annan blivit vald samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål i vars handläggning han eller hon tidigare har deltagit. Detta gäller dock inte den som entledigats enligt 8 § andra stycket eller som avgått sedan ett ärende om sådant entledigande eller om avstängning har inletts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2006.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

dels att 19–21 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas fyra nya paragrafer, 20 a och 22–24 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §¹

Nämndeman i kammarrätt och länsrätt utses genom val. Val förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas val av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många ledamöter som motsvarar *den kvot, som erhålls om antalet närvarande ledamöter* delas med det antal personer *som* valet avser, ökad med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *är särskilt föreskrivet.*

När val av de nämndemän som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering skall ske framgår av fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen får för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Nämndeman i hovrätt får även i annat fall, om han är behörig *därtill*, tjänstgöra som nämndeman i den kammarrätt inom vars domkrets han är folkbokförd.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemanna-kåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

Valet skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många *väljande* som motsvarar *det tal man får om samtliga väljandes antal* delas med det antal personer valet avser *ökat* med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt.*

Regeringen får för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Nämndeman i hovrätt får även i annat fall, om han *eller hon* är behörig, tjänstgöra som nämndeman i den kammarrätt inom vars domkrets han *eller hon* är folkbokförd.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemanna-kåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke. *Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som*

¹ Senaste lydelse 1997:230.

nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.

20 §²

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är svensk medborgare som är folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till kammarrättens eller länsrättens domkrets och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är *varje* svensk medborgare som är folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till kammarrättens eller länsrättens domkrets och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Anställd vid domstol, Skatteverket, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet eller Försäkringskassan får inte vara nämndeman. Detsamma gäller lagfaren domare, åklagare, polisman och advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta samt ledamot av skattenämnd eller socialförsäkringsnämnd.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Till nämndeman bör endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.

Den som har fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter fyra år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

Domstolen prövar självmant den valdes behörighet.

20 a §

En nämndeman har rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att han eller hon skall kunna utföra sitt uppdrag.

21 §³

Nämndemän i kammarrätt och länsrätt utses för fyra år. *Om* en nämndeman visar giltigt hinder, får *rätten* entlediga honom. Den som har fyllt sextio år *har rätt att frånträda uppdraget. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.*

Nämndemän i kammarrätt och länsrätt utses för fyra år. Den som har fyllt sextio år *får avgå som nämndeman. Domstolen* får entlediga en nämndeman *som* visar giltigt hinder.

² Senaste lydelse 2004:803.

³ Senaste lydelse 1994:1623.

Domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget.

Om en nämndeman inte längre är valbar eller behörig, upphör nämndemannens uppdrag. Fullmäktige får dock besluta att en nämndeman, som till följd av ändrad folkbokföring inte längre är valbar, får ha kvar sitt uppdrag under resten av mandatperioden.

Bestämmelser om mandatperiod för sådan nämndeman som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering finns i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

När ledighet uppkommer, utses ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän, får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Om en nämndemans uppdrag upphör under tjänstgöringstiden utses en ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får en nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

22 §⁴

Domstolen får stänga av en nämndeman från tjänstgöringen om han eller hon

1. är föremål för ett ärende om entledigande,

2. är föremål för förundersökning eller står under åtal för ett brott som vid fällande dom kan antas leda till entledigande, eller

3. i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.

Ett beslut om avstängning enligt första stycket 3 skall gälla för viss tid, dock högst sex månader.

23 §⁵

Beslut om entledigande och avstängning av nämndemän får överklagas till en särskild nämnd. Nämndens beslut får inte överklagas.

⁴ Tidigare 22 § upphävd genom 1986:1285.

Regeringen meddelar föreskrifter om nämnden.

24 §⁶

En nämndeman som entledigats eller avgått är, om han eller hon alltjämt är valbar, skyldig att fullgöra uppdraget till dess domstolen fått besked om att annan blivit vald samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål i vars handläggning han eller hon tidigare har deltagit. Detta gäller dock inte den som entledigats enligt 21 § andra stycket eller som avgått sedan ett ärende om sådant entledigande eller om avstängning har inletts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2006.

⁵ Tidigare 23 § upphävd genom 1986:1285.

⁶ Tidigare 24 § upphävd genom 1986:1285.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål

Härigenom föreskrivs att 6 och 7 §§ lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 §¹

Nämndeman i fastighetsdomstol utses genom val. Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, fastställer för varje län det antal nämndemän som skall utses.

Val av nämndeman i fastighetsdomstol förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det *begäres* av minst så många väljande som motsvarar det tal, *vilket erhålles, då* samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *är särskilt föreskrivet*.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

Valet skall vara proportionellt, om det *begärs* av minst så många väljande som motsvarar det tal *man får om* samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt*.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke. *Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.*

7 §²

Nämndeman i fastighetsdomstol skall vara folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I övrigt *har* bestämmelserna i 4 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken *motsvarande tillämpning* på nämndeman i fastighetsdomstol.

Nämndeman i fastighetsdomstol skall vara folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I övrigt *skall* bestämmelserna i 4 kap. 6 och 7 a–9 §§ rättegångsbalken *tillämpas* på nämndeman i fastighetsdomstol.

¹ Senaste lydelse 1997:229.

² Senaste lydelse 1997:1086.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2006.

3 Ärendet och dess beredning

Den 23 november 2000 beslutade regeringen att tillsätta en parlamentarisk kommitté för att se över rekryteringen av nämndemän i syfte att nå en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren. I uppdraget ingick att se över de olika faktorer som påverkar möjligheterna att åstadkomma en sådan sammansättning. Kommittén skulle överväga hur man skall kunna rekrytera nämndemän som inte har bakgrund i partipolitisk verksamhet. Kommittén skulle också överväga om en begränsning av valbarheten till exempelvis två mandatperioder bör införas för att säkerställa att uppdraget som nämndeman cirkulerar bland medborgarna i större omfattning än enligt nuvarande ordning. Kommitténs förslag skulle syfta till att bevara och utveckla nämndemannainstitutet och säkerställa att lekmannainflytandet i den dömande verksamheten också i framtiden har allmänhetens förtroende och legitimitet. I uppdraget ingick vidare att pröva ersättningsreglerna för nämndemän. Kommittén skulle dessutom utreda och lämna förslag på hur man skall hantera en situation när något inträffar eller framkommer som gör att en nämndeman inte längre framstår som lämplig för uppdraget.

Kommittén, som antog namnet Nämndemannakommittén, redovisade sitt uppdrag i betänkandet Framtidens nämndemän (SOU 2002:61). Kommitténs lagförslag finns i *bilaga 1*. Betänkandet har remissbehandlats. I *bilaga 2* finns en förteckning över remissinstanserna. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2002/4974/DOM).

4 Tidigare reformarbete

Lekmannamedverkan vid de svenska domstolarna har mycket gamla traditioner. I tingsrätt deltar nämndemän i brottmål och i vissa familjemål. I länsrätt deltar nämndemän bl.a. i de mål som rör administrativa frihetsberövanden. Sedan 1977 deltar nämndemän i visst dömande även i hovrätt och i kammarrätt. I fastighetsdomstol deltar nämndemän vid avgörande av vissa fastighetsmål.

För att nämndemännen skall kunna fylla sin roll att upprätthålla medborgarnas förtroende för och insyn i domstolarnas verksamhet krävs att nämndemannakårens sammansättning i stort återspeglar befolkningsstrukturen såvitt avser ålder, kön, m.m. Det har återkommande riktats kritik mot nämndemannakårens representativitet i förhållande till befolkningsstrukturen. Under senare tid har kritiken främst gällt att det finns för få unga personer och för få personer med utländsk bakgrund bland nämndemännen. Regeringen har under en lång följd av år vidtagit åtgärder för att åstadkomma en bredare rekrytering av nämndemän.

År 1980 tog regeringen initiativ till att kartlägga nämndemannakårens sammansättning och analysera de bakomliggande orsakerna till kårens sammansättning. Kartläggningen visade bl.a. att nämndemannakåren inte var så allsidigt sammansatt som vore önskvärt. Cirka 40 procent av nämndemännen var över 60 år medan motsvarande åldersgrupp bland

befolkningen i övrigt endast utgjorde cirka 20 procent. Endast 38 procent av nämndemännen var kvinnor. I analysen framhölls tre faktorer som påverkade nämndemannakårens sammansättning: valsystemet, nämndemännens tjänstgöringsförhållanden och de ekonomiska villkoren (Ds Ju 1981:20).

I det efterföljande lagstiftningsärendet framhöll regeringen vikten av att nämndemannakåren var allsidigt sammansatt. När det gällde valsystemet utgick regeringen från att valförsamlingarna och de politiska partierna skulle komma till rätta med snedfördelningen och eftersträva en större representativitet bland nämndemännen. Regeringen lämnade förslag som syftade till att göra tjänstgöringen mindre betungande, vilket i sin tur skulle bidra till att bredda rekryteringsunderlaget (prop. 1982/83:126). Justitieutskottet tillstyrkte regeringens förslag i denna del och uttalade vidare att man ansåg att ersättningsreglerna borde ändras så att yrkesgrupper som får vidkännas löneavdrag inte skulle bli underrepresenterade bland nämndemännen (bet. JuU 1982/83:32).

Enligt den ursprungliga lydelsen av förordningen (1982:814) om ersättning till nämndemän och vissa andra uppdragstagare inom domstolsväsendet m.m (ersättningsförordningen) utgick ett grundarvode om 220 kr per sammanträdesdag till alla nämndemän. Till nämndemännen i länsrätt utgick därutöver ett förberedelsearvode med samma belopp. Nämndemännen hade även rätt till reseersättning och traktamente.

Den nuvarande ersättningsmodellen med ett grundarvode och ett tilläggsbelopp för den del av inkomstförlusten som inte täcks av grundarvodet infördes 1985. Tilläggsbeloppet var till en början begränsat till 450 kr per dag. Vid de överväganden som föregick införandet av denna ersättningsmodell uttalade regeringen att det var mer angeläget, inte minst från rekryteringssynpunkt, att utnyttja de begränsade ekonomiska resurserna för att kompensera dem som lider inkomstförlust än att göra en generell höjning av grundarvodet (prop. 1984/85:100 Bilaga 4 s. 90). Justitieutskottet delade regeringens bedömning i fråga om val av arvoderingsmodell (bet. JuU 1984/85:25 s. 10 f.).

År 1986 uppdrog regeringen åt Domstolsverket att utvärdera effekterna av de senaste regeländringarna beträffande nämndemännen. Utvärderingen visade att andelen kvinnor hade ökat till 43 procent. När det gällde åldersstrukturen hade dock inga förbättringar skett. Åldersgruppen över 60 år var fortfarande kraftigt överrepresenterad bland nämndemännen och utgjorde ca 50 procent av nämndemannakåren. Domstolsverket ansåg emellertid att det genom de nya ersättningsreglerna, som endast gällt en kort tid, hade skapats bättre förutsättningar för de yrkesverksamma att ta nämndemannauppdrag. Domstolsverket ansåg att det för framtiden var upp till de väljande och nominerande organen att se till att nämndemannakåren blev allsidigt sammansatt (DV Rapport 1986:4).

Med anledning av den rådande snedfördelningen inom nämndemannakåren gav regeringen i 1987 års budgetproposition Domstolsverket i uppdrag att, i samråd med Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet, ta fram ett informationsmaterial där sammansättningen skulle beskrivas och det angelägna med en allsidigt sammansatt nämndemannakår framhållas (prop. 1986/87:100 Bilaga 4 s. 68).

Justitieutskottet välkomnade regeringens initiativ (bet. JuU 1986/87:25 s. 10).

År 1987 höjde regeringen sammanträdesarvodet och förberedelsearvodet till 260 kr per dag. I 1988 års budgetproposition höjdes tilläggsbeloppsgränsen till 600 kr.

Därefter föreslog regeringen ett antal åtgärder som skulle främja en mer allsidig rekrytering till uppdraget som nämndeman (prop. 1987/88:138). De nominerande och väljande organens ansvar för en allsidig rekrytering skulle lagfästas. Vidare skulle mandatperioden för nämndemän förkortas från sex till tre år. I samband därmed skulle också den övre åldersgränsen för valbarhet till nämndemannauppdrag slopas. I den allmänna motiveringen framhöll regeringen att det var viktigt att de som kommer inför rätta möts av företrädare för allmänheten som de kan identifiera sig med och som de förstår kan sätta sig in i deras situation. För att särskilt understryka vikten av en mer allsidig nämndemannarekrytering föreslog regeringen att man i de lagbestämmelser som reglerar valförsamlingarnas behörighet skulle ta in uttryckliga regler om att det vid valen skall eftersträvas att nämndemannakåren blir allsidigt sammansatt med hänsyn till ålder, kön och yrke. Den föreslagna regeln skulle ha målsättningskaraktär (a. prop. s. 15 f.). Riksdagen ställde sig bakom regeringens förslag (bet. JuU 1987/88:38 och rskr. 1987/88:360). Regeln infördes i 4 kap. 7 § fjärde stycket rättegångsbalken (RB) och 19 § femte stycket lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar (LAFD).

Inför nämndemannavalet hösten 1988 utarbetade Domstolsverket – i samarbete med Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet, de politiska partierna och Nämndemännens riksförbund – ett informationsmaterial om nämndemannauppdraget, nämndemannakårens sammansättning och det angelägna i en allsidig rekrytering. Materialet spreds till de nominerande och de väljande organen.

I 1989 års budgetproposition tog regeringen initiativ till att dels höja sammanträdesarvodet och förberedelsearvodet till 300 kr per dag, dels höja tilläggsbeloppsgränsen till 650 kr (prop. 1988/89:100 Bil. 4 s. 59 f.).

Hösten 1988 uppdrog regeringen åt Domstolsverket att på nytt redovisa nämndemannakårens sammansättning avseende kön, ålder och yrke. Undersökningen visade på små förändringarna sedan tidigare undersökningar. Andelen kvinnor var konstant (43 procent). De äldre åldersgrupperna var fortfarande kraftigt överrepresenterade bland nämndemännen. Domstolsverket ansåg att de ändrade reglerna för val av nämndemän hade skapat bättre förutsättningar för en bredare rekrytering av nämndemannauppdraget. Genom att fortsätta med informationsinsatser gentemot de nominerande och väljande organen var det enligt verket troligt att de olika åtgärderna för att få en mer representativ nämndemannakår på sikt skulle få genomslagskraft (DV Rapport 1989:2).

Justitieutskottet uttalade därefter att ersättningsvillkoren alltför utgjorde ett hinder mot att åstadkomma en allsidig sammansättning av nämndemannakåren. Utskottet ansåg att en översyn av ersättningsnormerna borde ske (bet. 1990/91:JuU27 s. 7 f.).

Till följd av riksdagens uttalanden uppdrog regeringen åt Domstolsverket att analysera ersättningsnormernas effekt på sammansättningen av

nämndemannakåren och redovisa förslag till ändringar av ersättnings-systemet. Domstolsverket skulle även redovisa och analysera andra faktorer än ekonomiska som påverkar rekryteringen av nämndemän.

Domstolsverkets analys visade att tidigare vidtagna åtgärder inte lett till några avgörande förändringar av nämndemannakårens sammansättning. I jämförelse med befolkningen i stort var kvinnor och unga fortfarande underrepresenterade i nämndemannakåren. Tendenserna mot en större spridning avseende ålders- och yrkesfördelning hade dessutom avtagit. Domstolsverket pekade på tre faktorer som enligt verkets uppfattning påverkade rekryteringen mest: valsystemet, tjänstgöringsförhållandena och ersättningsnormerna. Enligt Domstolsverket medförde valsystemet svårigheter att uppfylla kraven på en allsidig sammansättning. Valsystemet innebar att nämndemännen rekryterades från en begränsad krets. Sammansättningen av nämndemannakåren speglade oundvikligen sammansättningen av de politiskt aktiva. Bland dem med partipolitisk bakgrund uppfattades nämndemannauppdraget av vissa som ett hedersuppdrag med hög status och av andra som ett icke-politiskt uppdrag med låg status. Nämndemannauppdraget var eftertraktat bland äldre politiker medan yngre politiker prioriterade mer politiskt inriktade uppdrag. Beträffande nämndemännens tjänstgöringsförhållanden konstaterade Domstolsverket att uppdraget upplevdes som tidskrävande. Yngre, yrkesverksamma nämndemän hade av naturliga skäl svårt att åta sig mer tidskrävande mål och att tjänstgöra med kort varsel. När det gällde ersättningsvillkoren visade undersökningen att ersättningsnormernas betydelse för rekryteringen hade ökat sedan motsvarande undersökning gjordes år 1981. Domstolsverket ansåg dock att ersättningsvillkoren var en mindre tungt vägande faktor för rekryteringen än valsystemet. Domstolsverket lämnade också förslag till ändrade ersättningsnormer. Förslaget innebar bl.a. att ersättning skulle utges som rak timersättning för högst åtta timmar beräknat efter den faktiska sammanträdestiden. Arvodet skulle utgå med högst 400 kr per dag. Domstolsverket ansåg att det enhetliga grundarvodet inte speglade nämndemännens faktiska arbetsinsats. Ett annat förslag var att nämndemännen i kammarrätt och hovrätt skulle ges rätt till förberedelsearvode (DV Rapport 1992:4)

I 1993 års budgetproposition behandlade regeringen förslaget till nya ersättningsnormer. Regeringen uttalade förståelse för önskemålen att höja ersättningen till nämndemännen men ansåg med hänsyn till det statsfinansiella läget att man inte kunde föreslå någon ändring i gällande ersättningsbestämmelser (prop. 1992/93:100 Bilaga 3 s. 125 f.). Justitiekottet delade regeringens uppfattning i denna del (bet. 1992/93:JuU26 s. 20).

1993 års domarutredning hade till uppdrag att bl.a. granska nämndemannainstitutet. Enligt direktiven skulle utredningen belysa möjligheten att utse nämndemän på annat sätt än genom direkta val av politiska församlingar (dir. 1993:47). Domarutredningen ansåg inte att politiskt aktiva personer skulle uteslutas från valbarhet eftersom detta kunde leda till att många i och för sig lämpliga personer inte skulle kunna användas som nämndemän. Ett förfarande med slumpvisa urval ur röstlängderna, som övervägts av utredningen, förordades inte heller eftersom en sådan lösning inte gav garantier för att man skulle få omdömesgilla, rättrådiga,

självständiga och samhällsintresserade personer som nämndemän. Det ansågs inte heller lämpligt att tvångsrekrytera personer som förväntades tjänstgöra återkommande under en mandatperiod. Domarutredningen ansåg att utgångspunkten borde vara att kommuner och landsting även i framtiden skulle bereda och genomföra val av nämndemän. Ett bibehållande av de nuvarande valförsamlingarna hindrade dock inte att rekryteringen gjordes mer öppen för att stödja kraven på en allsidig sammansättning. Domarutredningen ansåg att det borde vara möjligt även för andra än politiskt aktiva att kandidera och väljas till dessa uppdrag. I ett läge där tendensen var att allt fler medborgare engagerade sig i samhällsfrågor samtidigt som de politiska partiernas medlemsantal var vikande fanns det enligt utredningens mening en fara för att rekryteringsbasen skulle komma att bli smalare i framtiden. Ett sätt att bredda rekryteringen som borde övervägas var enligt utredningen att i varje kommun upprätta en s.k. frilista till vilken allmänheten kunde nominera kandidater. Domarutredningen behandlade även bl.a. frågan om återinförande av en övre åldersgräns och frågan om ersättningen till nämndemän. Ett sätt att förhindra en alltför omfattande rekrytering av nämndemän i de övre åldersklasserna vore att återinföra en övre åldersgräns. Domarutredningen ville dock inte rekommendera en sådan åtgärd eftersom andelen äldre i samhället lär öka i framtiden och eventuella åtgärder inte får leda till en snedrekrytering i den andra riktningen. Utredningen framhöll att det förmodligen var en förutsättning för att kravet på en allsidigt sammansatt nämndemannakår skulle infrias att nämndemännen tillerkändes skälig kompensation för inkomstbortfall (SOU 1994:99).

Under hösten år 1994 tog regeringen initiativ till en höjning av tilläggsbeloppsgränsen till 1 000 kr.

I en proposition från år 1997 uttalade regeringen att det i debatten framförts att ersättningsreglerna fått till följd att det inte gick att rekrytera en allsidigt sammansatt nämndemannakår eftersom många riskerar att förlora ekonomiskt på att tjänstgöra som nämndeman. I propositionen lade regeringen fast en ambition att ingen skall behöva förlora på att tjänstgöra som nämndeman. Regeringen uttalade att man avsåg att avskaffa beloppsgränsen för tilläggsbeloppet och ge nämndemännen i kammarrätten rätt till förberedelsearvode (prop. 1996/97:133).

Vid sin behandling av regeringens proposition uttalade justitieutskottet att det grundläggande problemet med rekrytering av yrkesverksamma nämndemän var svårigheterna att vara borta från arbetet och de bristande möjligheterna till ersättning för förlorad arbetsinkomst. Utskottet välkomnade därför regeringens initiativ i fråga om nämndemännens ersättningsregler (bet. 1996/97:JuU17).

I samband med behandling av 1998 års budgetproposition uttalade justitieutskottet att det visserligen vore önskvärt med en höjning av nämndemännens arvode men att det statsfinansiella läget gjorde att utrymmet för mera genomgripande förändringar var begränsat (bet. 1997/98:JuU1).

År 1998 gav regeringen Domstolsverket i uppdrag att kartlägga i vilken utsträckning utbildning och information erbjuds nämndemännen. I uppdraget angav regeringen att det inte är förenligt med lekmannarollen att genomföra en mer omfattande utbildning av nämndemän men att det

är viktigt att den utbildning som erbjuds är enhetlig. Regeringen framhöll också vikten av att nämndemännen fortlöpande får information om mer omfattande förändringar inom de rättsområden som de kommer i kontakt med. Efter att Domstolsverket redovisat sitt uppdrag beslutade regeringen år 1999 om förordningsändringar som innebär att domstolscheferna i samråd med Domstolsverket skall svara för att nämndemännen får introduktionsutbildning och regelbunden information.

I december 1998 beslutade regeringen att ta bort beloppsgränsen för tilläggsbeloppet och därmed möjliggöra för nämndemän att få full ersättning för förlorad arbetsinkomst. Dessutom beslutades att nämndemännen i kammarrätt skulle ha rätt till förberedelsearvode.

5 Reformbehovet

5.1 Utgångspunkter

Nämndemannauppdraget är att betrakta som ett hedersuppdrag. Det råder en bred politisk enighet om att lekmanamedverkan i våra domstolar är av stort värde. Nämndemännens medverkan bidrar till att domstolens avgöranden ligger i linje med allmänna värderingar i samhället. Nämndemännen har en särskilt viktig roll när det gäller bedömningsfrågor, t.ex. angående bevisvärdering och påföljdsval. Nämndemännens medverkan bidrar därmed till att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättskipningen. Vidare tillgodoser nämndemännen medborgarnas intresse av insyn i domstolarnas verksamhet.

Det totala antalet nämndemän är för närvarande ca 7 800, varav ca 5 200 tjänstgör i tingsrätt, ca 600 i hovrätt, ca 1 300 i länsrätt och ca 300 i kammarrätt. Antalet nämndemän i fastighetsdomstol uppgår till ca 500. De nämndemän som nyligen valts för att tjänstgöra i de nya migrationsdomstolarna är inte inräknade.

Inom ramen för beredningen av detta lagstiftningsärende gav Regeringskansliet i uppdrag åt Statistiska centralbyrån (SCB) att undersöka nämndemannakårens sammansättning såvitt avser kön, ålder och etnisk bakgrund. Som kontrollgrupp vid undersökningen användes gruppen svenska medborgare som uppnått myndighetsåldern.

Könsfördelningen inom nämndemannakåren är för närvarande helt jämn. Andelen nämndemän under 40 år uppgår till endast ca 9 procent jämfört med ca 34 procent för motsvarande åldersgrupp i kontrollgruppen. Andelen nämndemän över 60 år uppgår till ca 55 procent jämfört med ca 32 procent för motsvarande åldersgrupp i kontrollgruppen. Andelen nämndemän med utländsk bakgrund (utrikes födda, inrikes födda med en eller två utrikes födda föräldrar) uppgår till ca 14 procent jämfört med ca 17 procent i kontrollgruppen.

5.2 En bredare rekrytering

Regeringen anser alltså att nämndemannakåren bör vara allsidigt sammansatt. Denna målsättning innebär dock inte att nämndemanna-

kåren skall ha en sammansättning som helt motsvarar ett statistiskt genomsnitt av befolkningen eller att en viss samhällsgrupp skall vara företrädd bland nämndemännen. Regeringen har tidigare uttalat att det varken är avsett eller ens möjligt att åstadkomma en ordning där nämndemännen i det enskilda målet, i den enskilda domstolen eller i landet i dess helhet kan företräda alla skillnader i fråga om ålder, kön, yrkestillhörighet, politisk uppfattning m.m. som förekommer i samhället (prop. 1982/83:126 s. 54). Den reglering som styr rekryteringen av nämndemän bör dock vara utformad på ett sätt som främjar en sammansättning i nämndemannakåren som i stort återspeglar strukturen hos den vuxna befolkningen.

Statsmakterna har vidtagit en rad åtgärder för att komma till rätta med snedfördelningen vad gäller kön, ålder och social bakgrund inom nämndemannakåren. Representativiteten i nämndemannakåren är trots det fortfarande bristfällig. Regeringen anser därför att de politiska partierna i framtiden bör vidta kraftfulla åtgärder för att bredda rekryteringen.

För att stärka nämndemannainstitutets ställning i framtiden och bevara allmänhetens förtroende för domstolarnas verksamhet är det också viktigt att engagera fler medborgare som nämndemän. Om samma nämndemän tjänstgör under långa perioder och rekryteringsbasen är smal kan detta leda till att nämndemännens legitimitet som allmänhetens representanter urholkas. För att motverka detta anser regeringen att nämndemannauppgifterna i större utsträckning bör cirkulera bland medborgarna.

5.3 Lämplighetskrav för uppdrag som nämndeman

För närvarande uppställs inte något krav på lämplighet för att tjänstgöra som nämndeman. Det har förutsatts att valförsamlingarna endast utser personer som är lämpade för uppdraget. Även om de som utses till nämndemän normalt sett också är lämpliga för uppdraget kan det inträffa något under tjänstgöringstiden som gör att den valde inte längre framstår som lämplig, t.ex. kan nämndemannen göra sig skyldig till brott. För närvarande finns det inte några regler för hur en sådan situation skall hanteras. Det bör därför tillskapas ett regelverk i syfte att garantera att varje nämndeman, såväl vid valet som under hela tjänstgöringstiden, är lämplig för uppdraget.

6 En allsidig sammansättning av nämndemannakåren

6.1 Valsystemet

Regeringens bedömning: Det bör även i fortsättningen vara de kommunala och landstingskommunala valförsamlingarna som utser nämndemän.

Kommitténs bedömning: Överensstämmer med regeringens (avsnitt 4.2 i betänkandet).

Remissinstanserna: I stort sett samtliga remissinstanser som yttrar sig i denna fråga delar kommitténs bedömning att det nuvarande valsystemet bör bibehållas. *Sveriges advokatsamfund* anser dock att ett förändrat valsystem, förslagsvis administrerat genom länsstyrelsens försorg, bättre skulle kunna svara mot de krav som kan ställas på rikstäckning, politiskt oberoende och ökad legitimitet för nämndemannauppdraget än nuvarande valsystem.

Skälen för regeringens bedömning: Sedan år 1863 har val av nämndemän skett av en politisk församling. Enligt nuvarande ordning utses nämndemän i tingsrätt genom val av kommunfullmäktige. Val av nämndemän i hovrätt, länsrätt och kammarrätt förrättas av landstingsfullmäktige. Nämndemännen utses på förslag av de i valförsamlingen företrädde politiska partierna.

I de flesta länder förekommer någon form av lekmanamedverkan i domstolarna. Sätten att utse lekmannadomare varierar, men kan generellt sett delas in i två huvudkategorier: valmetoden och lottningsmetoden. Valmetoden kännetecknas av att en folkvald församling utser lekmannadomarna bland de röstberättigade medborgarna. Lottningsmetoden går normalt till så att en myndighet gör slumpmässiga urval från t.ex. röstlängderna. I de nordiska länderna och även många andra europeiska länder tillämpas valmetoden. I USA och andra länder där jurysystem förekommer används lottningsmetoden.

I Sverige har valmetoden sedan länge används med framgång. Regeringen kan inte se att det finns anledning att övergå till någon form av lottningsmetod. Visserligen skulle ett lottningssystem kunna leda till att lekmannadomarna skulle uppvisa en större demografisk allsidighet. Enligt regeringens synsätt har dock lottningsmetoden två betydande nackdelar. För det första skulle slumpvisa urval ur t.ex. röstlängderna inte ge tillräckliga garantier för att de som utses till nämndemän också är lämpliga för uppdraget. Det är vidare viktigt att nämndemännen hinner förvärva tillräcklig kunskap och erfarenhet för att kunna utföra sitt uppdrag på bästa sätt. Mandatperioden är därför fyra år och nämndemännen förväntas också tjänstgöra vid ett tiotal tillfällen per år. Regeringen anser att det vore olämpligt att tvinga medborgare till att utföra en sådan omfattande samhällsinsats som nämndemannauppdraget innebär. En allsidig sammansättning bör inte framtvingas till priset av att nämndemannakåren består av delvis olämpliga och delvis omotiverade personer. I likhet med kommittén anser därför regeringen att nämndemännen även i fortsättningen bör utses genom val. Nämndemännen utgör såsom allmänhetens representanter en viktig länk mellan domstolarna och det omgivande lokalsamhället. Det är därför naturligt att behålla en ordning där de kommunala och landstingskommunala valförsamlingarna utser nämndemän.

6.2 Rekryteringen av nämndemän

6.2.1 Partiernas rekryteringsarbete bör breddas

Regeringens bedömning: Partiernas rekryteringsarbete bör breddas. Det bör dock inte införas någon skyldighet för kommuner och landsting att välja en viss del av nämndemännen utanför den partipolitiska kretsen. Inför val av nämndemän bör särskilda informationsinsatser genomföras i syfte att underlätta en bredare rekrytering.

Kommitténs förslag: Rekryteringen av nämndemän skall till en femtedel ske i en fri kvot. Till denna kvot skall allmänheten kunna lämna förslag på nämndemannakandidater. Kommittén har utvecklat hur beredningsarbetet skall gå till. De kommunala tjänstemännen bör i ett första steg bedöma kandidaternas lämplighet och i ett andra steg rangordna dem utifrån ett allsidighetsperspektiv. Lottning bör kunna tillgripas mellan kandidater som är likvärdiga utifrån kravet på allsidighet. Slutligen skall tjänstemännen lämna förslag på kandidater till valberedningen (avsnitt 4.3 i betänkandet).

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som yttrar sig i denna del tillstyrker införandet av en fri kvot. Ett flertal av dessa framför dock invändningar. *Justitieombudsmannen* påpekar att ett införande av en fri kvot skulle innebära ett ingrepp i den kommunala självstyrelsen. *Justitieombudsmannen* och *Hovrätten för Västra Sverige* anser att valförsamlingarna inte bör vara skyldiga att i alla situationer välja personer som nominerats av allmänheten. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* föreslår att länsstyrelsen skall utse nämndemännen till den fria kvoten. *Blekinge tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Hässleholms tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Länsrätten i Skåne län* och *Länsrätten i Blekinge län* anser att det i lag eller annan författning eller på annat sätt bör klargöras hur de kommunala tjänstemännen skall gå till väga vid urvalet av nämndemän till den fria kvoten. *Karlstads tingsrätt* anser att det är oklart hur urvalet i praktiken skall kunna ske så att man undviker att olämpliga personer föreslås. Tingsrätten anser därför att man bör överväga att ge rekryteringssystemet en annan utformning än den föreslagna eller i vart fall först pröva det föreslagna systemet i en försöksverksamhet begränsad till domstolar under en hovrätt och en kammarrätt. Flera remissinstanser befarar att det kan bli svårt att rekrytera tillräckligt många nämndemän till den fria kvoten. Några remissinstanser efterlyser ett klargörande av hur man skall hantera den situationen att antalet lämpliga personer inte är tillräckligt för att fylla platserna i den fria kvoten.

Hovrätten för Västra Sverige, Lunds tingsrätt, Domstolsverket, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Landsorganisationen i Sverige och *JUSEK* avstyrker kommitténs förslag. Deras huvudsakliga invändning är att rekryteringssystemet inte ger tillräckliga garantier för att endast lämpliga personer skulle väljas till nämndemän. *Hovrätten för Västra Sverige* anser vidare att det framstår som främmande att blanda två valsystem och att det vore olämpligt att tvinga valförsamlingarna att utse kandidater från den fria kvoten. *Domstolsverket* pekar på att det inte finns något hinder mot att nominera personer utanför den partipolitiska

kretsen. Verket anser att de politiska partierna borde kunna åtgärda bristerna i allsidighet genom ett mer aktivt rekryteringsarbete. Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet är positiv till en breddad rekrytering men förordar att de politiska partierna får rollen att vara en medborgarförankrad beredning som föreslår kandidater från såväl det egna partiet som ideella organisationer och föreningar. JUSEK ifrågasätter om intresset hos allmänheten är tillräckligt stort för att alla platser i den fria kvoten skall kunna besättas.

Skälen för regeringens bedömning: De politiska partierna har under lång tid anförtrotts uppgiften att nominera personer till nämndemannauppgiften. Inom de politiska partierna finns representanter från alla grupper i samhället. De politiska partierna utgör således en god rekryteringsbas för att nämndemännen skall representera befolkningsstrukturen i stort.

En rad åtgärder har redan vidtagits för att åstadkomma en breddad rekrytering av nämndemännen, bl.a. förekommer det att de nominerande och väljande organen vänder sig till personer utanför den partipolitiska kretsen. Det kan dock konstateras att de hittills vidtagna åtgärderna inte har fått avsedd effekt på nämndemannakårens sammansättning. Det råder alltså en bristande representativitet i förhållande till befolkningsstrukturen.

När det gäller kommunalt förtroendevalda har statsmakterna nyligen uttalat att det är angeläget att de politiska partiernas rekryteringsarbete omfattar en vidare krets än dem som redan är aktiva i de politiska partierna (prop. 2001/02:80 s. 82 f.). I linje med detta anser regeringen, i likhet med kommittén, att de nominerande och väljande organens arbete med att rekrytera nämndemän bör breddas. Det finns också ett starkt stöd för en sådan utveckling bland remissinstanserna.

En breddning av rekryteringen kräver i och för sig inga lagstiftningsåtgärder. För att i tillräckligt stor utsträckning kunna rekrytera personer utanför den partipolitiska kretsen anser dock kommittén att man måste införa en skyldighet för valförsamlingarna att välja en viss andel av nämndemännen bland kandidater som nominerats av allmänheten.

Såväl de remissinstanser som är positiva till förslaget om en fri kvot som de som avstyrker förslaget framför betydande invändningar mot den ordning som kommittén förordar. Framför allt har ifrågasatts vilken roll tjänstemännen skall ha vid rekryteringsförfarandet och om det föreslagna rekryteringssättet skapar tillräckliga garantier för att endast lämpliga personer kommer att väljas till nämndemän.

Av *Svenska kommunförbundets* och *Landstingsförbundets* gemensamma remissyttrande framgår att förbunden anser att de politiska partierna utan lagfäst skyldighet bör kunna klara av uppgiften att nominera personer till nämndemannauppgiften såväl från det egna partiet som från organisationer och föreningar. Regeringen delar förbundens uppfattning och utgår från att de politiska partierna i framtiden kommer att vidta kraftfulla åtgärder för att bredda rekryteringen.

Mot den angivna bakgrunden anser regeringen att det för närvarande saknas anledning att i lag föreskriva en skyldighet för valförsamlingarna att välja en viss andel av nämndemännen från sådana kandidater som inte är medlemmar i ett politiskt parti.

Inför val av nämndemän bör särskilda informationsinsatser genomföras i syfte att underlätta en bredare rekrytering. Regeringen avser att återkomma med uppdrag i detta avseende.

6.2.2 Uppgift om partitillhörighet

Regeringens bedömning: Det saknas skäl för valförsamlingen att till domstolen lämna uppgifter om nämndemännens partitillhörighet.

Kommitténs bedömning: Kommittén anser att uppgiften om nämndemannens partitillhörighet bör finnas kvar på de listor som sänds till domstolarna. För de nämndemän som ingår i den fria kvoten bör på motsvarande sätt uppgift om detta framgå av de listor som skickas till domstolarna (avsnitt 4.7 i betänkandet).

Remissinstanserna: En klar majoritet av de remissinstanser som yttrar sig anser att uppgifter om nämndemännens partitillhörighet inte bör redovisas till domstolen. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Huddinge tingsrätt, Halmstads tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Luleå tingsrätt, Länsrätten i Norrbottens län och Riksförsäkringsverket* anser att det vore ologiskt att behålla dessa uppgifter eftersom nämndemannauppdraget är ett partipolitiskt obundet uppdrag. *Halmstads tingsrätt* anser att det, om partitillhörighet anges för de nämndemän som har nominerats av politiska partier, finns en risk för att vissa nämndemän pekas ut som mer politiska än andra. *Luleå tingsrätt* framhåller att indelningen av nämndemän inte bör ske utifrån partipolitisk hemvist utan med tillämpning av målsättningsregeln om en allsidig sammansättning. *Nyköpings tingsrätt, Blekinge tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Lunds tingsrätt, Länsrätten i Skåne län och Länsrätten i Blekinge län* delar däremot kommitténs uppfattning att uppgifter om nämndemännens partitillhörighet även i framtiden bör lämnas till domstolarna.

Skälen för regeringens bedömning: På de nämndemannalistor som sänds till domstolarna finns det uppgifter om nämndemännens partitillhörighet. Uppgiftslämnandet är inte reglerat i lag eller förordning.

Kommittén anser att uppgiften om nämndemannens partitillhörighet bör finnas kvar på de listor som sänds till domstolarna. Med hänsyn till förekomsten av mål med det kommittén kallar politiska övertoner anser kommittén att det är lämpligt att domstolarna har kännedom om nämndemännens partitillhörighet så att särskilda hänsyn kan tas vid sammansättningen av nämnden i dessa mål. Minoriteten anser att man bör markera att nämndemannauppdraget inte är partipolitiskt och pekar på det förhållandet att det inte uppställs något krav på politisk åsiktsrepresentativitet i lagen.

Enligt regeringens synsätt är det av central betydelse att klargöra att nämndemannauppdraget inte är ett partipolitiskt uppdrag. Av föregående avsnitt framgår också att regeringen utgår från att de politiska partierna skall vidta kraftfulla åtgärder för att bredda rekryteringen.

Det finns inga bestämmelser om hur nämnden i ett enskilt mål skall sättas samman. Målsättningsregeln i 4 kap. 7 § RB och 19 § LAFD om en allsidig sammansättning riktar sig till valförsamlingen. När regeln infördes uttalades dock i förarbetena att det kunde vara lämpligt att även

domstolen vid indelningen av nämndemännen lät sig påverkas av målsättningsregeln (prop. 1987/88:138 s. 16). Den regeln omfattar emellertid inte partitillhörighet. Domstolarna har således inget behov av sådana uppgifter om nämndemännen.

Mot denna bakgrund anser regeringen att det saknas skäl för valförsamlingen att i framtiden lämna uppgifter till domstolen om nämndemännens partipolitiska hemvist.

6.3 Etnisk mångfald i nämndemannakåren

Regeringens förslag: Valförsamlingen skall vid val av nämndemän eftersträva att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning inte enbart vad gäller ålder, kön och yrke utan även avseende etnisk bakgrund.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med regeringens (avsnitt 4.3.4 i betänkandet).

Remissinstanserna: I stort sett samtliga remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Flera remissinstanser framhåller dock vikten av att nämndemännen har tillräckliga språkkunskaper. *Huddinge tingsrätt* avstyrker förslaget. Tingsrätten hävdar att tiden är mogen för att överge tanken på att en del av nämndemannens uppgift är att fylla en del av en kvot. Tingsrätten anser att det skulle kännas obehagligt att kartlägga nämndemännens ursprung i etniskt hänseende. *Integrationsverket* anser att kravet på svenskt medborgarskap blir alltmer otidsenligt och att det borde räcka med att vara valbar i kommunala val. Verket menar att det skulle öka möjligheterna att rekrytera personer med olika bakgrund.

Skälen för regeringens förslag: Sverige är ett land med etnisk och kulturell mångfald. Ungefär en tiondel av befolkningen är födda utomlands. En nästan lika stor andel är inrikes födda med minst en förälder som är född utomlands. Ungefär en fjärdedel av dem som är utrikes födda är av nordisk härkomst. I den allmänna strävan efter en allsidigt sammansatt nämndemannakår ingår att, trots att detta inte uttryckligen anges i någon lagregel, se till att även medborgare med utländsk bakgrund väljs till nämndemän. Som tidigare nämnts uppgår andelen nämndemän med utländsk bakgrund (utrikes födda, inrikes födda med en eller två utrikes födda föräldrar) totalt till knappt 14 procent jämfört med ca 17 procent i kontrollgruppen (svenska medborgare som uppnått myndighetsåldern). I åldersgruppen under 40 år uppgår andelen nämndemän med utländsk bakgrund till knappt 28 procent jämfört med drygt 21 procent i kontrollgruppen. I åldersgruppen över 60 år uppgår andelen nämndemän med utländsk bakgrund till ca 8 procent jämfört med knappt 10 procent i kontrollgruppen.

I propositionen Sverige, framtiden och mångfalden (prop. 1997/98:16) framhöll regeringen att samhällets etniska och kulturella mångfald bör tas som utgångspunkt för den generella politikens utformning och genomförande på alla samhällsområden och nivåer. För att den generella politiken ska präglas av den mångfald som finns i samhället bör i princip alla vara med och utforma den och ta ansvar för den. Detta kan, i enlighet

med vad som uttalades i propositionen, ske först när mångfalden återspeglas i samhällets institutioner. Riksdagen har ställt sig bakom dessa uttalanden (bet. 1997/98:SfU06 och rskr. 1997/98:68).

Ett särskilt mål för regeringens integrationspolitik är att den etniska och kulturella mångfalden bland de anställda i statsförvaltningen skall öka på alla nivåer (prop. 2005/06:1 Utgiftsområde 8 s. 12 f.). Sedan några år tillbaka pågår inom bl.a. rättsväsendets myndigheter ett aktivt arbete med att öka andelen anställda med utländsk bakgrund. Ett särskilt mål för regeringens demokratiarbete är att öka andelen förtroendevalda med utländsk bakgrund (prop. 2005/06:1 Utgiftsområde 1 s. 12).

Regeringen anser att de bakomliggande skälen för etnisk mångfald bland förtroendevalda respektive anställda inom statsförvaltningen är giltiga även beträffande nämndemän. Den undersökning som genomförts av SCB visar att andelen nämndemän med utländsk bakgrund stämmer relativt väl med befolkningen i stort. Med hänsyn till frågans stora betydelse anser dock regeringen att vikten av etnisk mångfald inom nämndemannakåren bör komma till uttryck i lag.

Enligt nuvarande reglering skall valförsamlingen vid val av nämndemän eftersträva att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke (4 kap. 7 § fjärde stycket RB och 19 § femte stycket LAFD). Regeringen föreslår att regeln ändras så att valförsamlingen skall eftersträva en allsidig sammansättning av nämndemannakåren inte enbart vad gäller ålder, kön och yrke utan även avseende etnisk bakgrund.

Integrationsverket har anfört att man genom att ta bort medborgarskapskravet för nämndemän skulle kunna förbättra möjligheterna att rekrytera personer med utländsk bakgrund till nämndemannauppdragen. En utredning om krav på svenskt medborgarskap i lagstiftningen (SOU 2000:106) har också föreslagit att kravet på svenskt medborgarskap för nämndemän skall tas bort. Förslaget utsattes dock för omfattande remisskritik i denna del och är fortfarande föremål för beredning inom Regeringskansliet. Det kan dock konstateras att en stor andel av dem som är utrikes födda också är svenska medborgare. Bland dem som är födda i Sverige och har en eller två utrikes födda föräldrar är en klar majoritet svenska medborgare. För flertalet av dem som har utländsk bakgrund utgör således inte medborgarskapskravet något hinder mot att bli nämndeman. Dessutom har en ny lag om svenskt medborgarskap trätt i kraft den 1 juli 2001. Den nya lagen ger förbättrade möjligheter till dubbelt medborgarskap. Enligt regeringens bedömning torde den nya möjligheten till dubbelt medborgarskap leda till att fler personer med utländsk bakgrund kan bli svenska medborgare och därmed valbara till nämndemannauppdrag.

I likhet med vad flera remissinstanser anför anser regeringen att en nämndeman bör ha godtagbara språkkunskaper för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Regeringen utgår från att detta kommer att beaktas vid rekryteringsförfarandet.

Huddinge tingsrätt invänder mot att tingsrätten skall kartlägga nämndemannens etniska bakgrund. Regeringen vill understryka att avsikten inte är att enskilda domstolar skall göra någon sådan kartläggning.

6.4 Nämndemannauppgiften bör cirkulera bland medborgarna

Regeringens förslag: Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning av nämndemannakåren, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.

Regeringens bedömning: Det bör inte införas några begränsningar av valbarheten till nämndeman i fråga om antal mandatperioder eller ålder.

Kommitténs bedömning: I fråga om begränsningar av valbarheten överensstämmer kommitténs bedömning med regeringens. Kommittén anser dock att utgångspunkten vid nomineringsarbetet bör vara att en person som innehaft ett uppdrag som nämndeman under tre på varandra följande perioder inte skall nomineras för ytterligare en period (avsnitt 4.6 i betänkandet).

Remissinstanserna: *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Blekinge tingsrätt och Länsrätten i Blekinge län* anser att man för att uppnå de i betänkandet framlagda målen bör införa lagregler om förbud mot att tjänstgöra som nämndeman under fler än tre på varandra följande perioder. *Hovrätten för Västra Sverige, Hässleholms tingsrätt och Lunds tingsrätt* anser att det föreligger starka skäl för att lagstifta om en begränsning av valbarheten i fråga om antal mandatperioder. Enligt *Hovrätten för Västra Sverige* skulle man därigenom betona att nämndemannauppgiften är ett lekmanuppdrag. *Domstolsverket* bedömer att en begränsning av antalet mandatperioder skulle ha större betydelse för nämndemannakårens ålderssammansättning än vad kommittén ger uttryck för och menar att en sådan begränsning bör övervägas. *Kristianstads tingsrätt, Länsrätten i Uppsala län, Länsrätten i Skåne län och Sveriges domareförbund* anser att det riktmärke om maximalt tre mandatperioder som kommittén förordar bör komma till uttryck i lag. *Huddinge tingsrätt* och *Gävle tingsrätt* avstyrker en begränsning av valbarheten till ett visst antal mandatperioder och anser att det är en styrka med erfarna nämndemän. *Falu tingsrätt* anser liksom utredningen att övervägande skäl talar mot en begränsning av valbarheten till ett visst antal mandatperioder. *Tingsrätten* anser att en blandning mellan nyvalda och erfarna nämndemän ofta kan vara den bästa sammansättningen. *Nämndemännens riksförbund* framhåller att samhället av principiella skäl valt att inte begränsa andra förtroendeuppdrag vare sig i år eller i mandatperioder. Enligt förbundets mening bör inte nämndemän behandlas annorlunda. Förbundet anser att det är de personliga förutsättningarna, lämplighet och erfarenhet som bör vara vägledande för om en person ska nomineras.

En klar majoritet av de remissinstanser som yttrar sig i frågan, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige* samt *Helsingborgs tingsrätt*, anser att det bör återinföras en övre åldersgräns för valbarhet till nämndemannauppdrag. *Huddinge tingsrätt* och *Falu tingsrätt* anser liksom kommittén att övervägande skäl talar mot en övre åldersgräns. *Halmstads tingsrätt* anser att det bör övervägas ytterligare att ange en högre lägsta ålder, förslagsvis 23 år, som krav för valbarhet.

Nämndemännens riksförbund har samma inställning till begränsningar i valbarheten avseende ålder som beträffande antal mandatperioder.

Skälen för regeringens bedömning och förslag

Antal mandatperioder

För att vara valbar till nämndeman krävs att man är svensk medborgare och folkbokförd i en kommun eller i ett län som hör till domstolens domkrets. Underåriga, personer som har förvaltare enligt föräldrabalken samt ett antal yrkeskategorier med anknytning till rättsväsendet får inte vara nämndemän. Enligt nuvarande ordning finns inte någon begränsning i fråga om antal mandatperioder som en nämndeman får tjänstgöra.

För riksdagsledamöter och andra förtroendevalda finns det inte heller någon lagreglerad begränsning av antalet mandatperioder som en person får tjänstgöra. Beträffande ledamöter i statliga styrelser, nämnder och råd krävs det dock normalt starka skäl för att få inneha samma uppdrag under mer än tre perioder.

En undersökning som kommittén genomfört visar att majoriteten av de tillfrågade nämndemännen tjänstgjorde under sin första eller andra mandatperiod. Endast cirka en femtedel av nämndemännen tjänstgjorde under sin fjärde mandatperiod. Kommittén menar därför att det inte är så vanligt som den allmänna debatten ger intryck av att nämndemän tjänstgör under ett stort antal mandatperioder. Kommittén anser därför att det inte är motiverat att införa några begränsningar av valbarheten i fråga om antal mandatperioder. Kommittén anser dock att nämndemannauppdragen borde cirkulera i större utsträckning än vad som nu sker. Genom att fler medborgare ges möjlighet att tjänstgöra som nämndemän skulle lekmannainslaget i nämndemannainstitutet bibehållas. Kommittén anser att det vid nomineringsarbetet bör eftersträvas att personer som tjänstgjort som nämndemän under lång tid bör stå tillbaka för nya kandidater. Kommittén föreslår ingen lagregel men anser att det bör uppställas ett riktmärke vid nomineringsarbetet som innebär att en person som innehåft uppdrag som nämndeman under tre på varandra följande mandatperioder inte skall nomineras för ytterligare en period.

En majoritet av remissinstanserna förordar en begränsning av valbarheten i fråga om antal mandatperioder. Flera remissinstanser anser att en sådan begränsning behövs för att säkerställa nämndemannauppdragets karaktär av lekmannauppdrag. Några remissinstanser invänder dock mot en sådan begränsning i valbarheten. Dessa remissinstanser framhåller värdet av erfarna nämndemän och anser att det är principiellt viktigt att valförsamlingen är oförhindrad att välja den person som kan anses vara lämplig.

Regeringen anser att det är av stort intresse att nämndemannauppdragen cirkulerar bland medborgarna i större utsträckning och att fler medborgare därigenom ges möjlighet att tjänstgöra som nämndemän. Om samma nämndemän tjänstgör under långa perioder riskerar deras legitimitet som allmänhetens representanter att urholkas. Ju längre en nämndeman tjänstgör desto svårare blir det också för honom eller henne att upprätthålla sin funktion av lekmannadomare. Frågan om en ökad cirkulation har vidare en nära koppling till intresset av en allsidig

sammansättning i nämndemannakåren. En ökad cirkulation kan förmodas underlätta arbetet med att föryngra nämndemannakåren. Genom en ökad cirkulation skulle dessutom fler medborgare få möjlighet att tjänstgöra som nämndemän vilket i sin tur stärker nämndemannainstitutets folkliga förankring. Regeringen anser dock att principiella skäl talar mot att införa en begränsning av valbarheten till ett visst antal mandatperioder. En sådan begränsning i valbarheten finns inte beträffande andra offentliga uppdrag. Det är också viktigt att de väljande och nominerande organen i möjligaste mån står fria att välja de personer som de anser bäst lämpade att tjänstgöra som nämndemän. Regeringen föreslår i stället att det införs en lagregel om att nämndemannauppdragen bör cirkulera bland medborgarna. Den föreslagna regeln bör vara subsidiär i förhållande till målsättningsregeln om en allsidig sammansättning av nämndemannakåren och slå fast att om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.

Åldersgränser

För nämndemän gäller myndighetsåldern som en nedre åldersgräns. Det uppställs dock inte längre någon övre åldersgräns. År 1963 infördes en övre åldersgräns på 70 år. Som skäl anfördes att man därigenom skulle öka garantierna för att det inte skulle tjänstgöra nämndemän som på grund av alltför hög ålder var mindre lämpliga som domare. I förarbetena uttalades också att det kunde vara svårt att avgöra om en viss person med hänsyn till sin ålder skulle kunna fullgöra sina åligganden under mandatperioden, särskilt som denna var så lång som sex år (prop. 1963:156 s. 25). År 1980 behandlade riksdagen frågan om avskaffande av sjuttioårsgränsen. Konstitutionsutskottet anförde då att huvudprincipen bör vara att inga övre åldersgränser skall finnas för offentliga uppdrag. Utskottet hade förståelse för de motiv som anfördes till stöd för en övre åldersgräns för nämndemän. Enligt utskottet kunde det dock med större tyngd hävdas att det även i dessa fall borde få ankomma på de väljande organen att utan lagfästa begränsningar av detta slag välja de personer som anses mest lämpade för uppdragen. Riksdagen gav slutligen till känna att regeringen borde närmare pröva behovet av övre åldersgränser (bet. KU 1980/81:8 s. 15).

År 1989 slopades den övre åldersgränsen för nämndemannauppdrag. I förarbetena uttalade regeringen att man delade den i olika sammanhang hävdade uppfattningen att det från principiell synpunkt var väsentligt att inga övre åldersgränser fanns för offentliga uppdrag. Genom att slopa åldersgränsen för nämndemän skulle nämndemannauppdraget likställas med andra förtroendeuppdrag. Sjuttioårsgränsens införande hade lett till en föryngring av nämndemannakåren. Det hade tidigare förekommit att det tjänstgjorde nämndemän som inte längre var lämpliga för uppdraget. Om sjuttioårsgränsen skulle slopas ansåg regeringen att man måste lägga ett ökat ansvar på de nominerande och väljande organen. Regeringen framhöll därför vikten av att man inför nomineringar och val av nämndemän gjorde en noggrann prövning av varje kandidats förutsättningar för ett nämndemannauppdrag (prop. 1987/88:138 s. 20-21).

Riksdagen ställde sig bakom regeringens uttalanden (bet. 1987/88:JuU38 och rskr. 1987/88:360).

Nämndemannakommitténs kartläggning visar att det i flera andra länder finns en övre åldersgräns för lekmannadomare. Bland de nordiska länderna har Danmark (70 år) och Finland (63 år) en övre åldersgräns. Bland övriga länder som har en sådan gräns kan nämnas Tyskland (70 år), Österrike (65 år) och England (65 år).

En klar majoritet av de remissinstanser som yttrat sig i denna del anser att en övre åldersgräns för att få tjänstgöra som nämndeman bör återinföras. Ett par remissinstanser anser att man bör jämföra med den övre åldersgräns som gäller för lagfarna domare. Några remissinstanser framhåller risken för att äldre nämndemän på grund av ohälsa, nedsatt syn och hörsel eller liknande förhållanden kan få svårt att fullgöra sitt uppdrag. Ett antal remissinstanser motsätter sig dock en övre åldersgräns. De framhåller bl.a. att det av principiella skäl inte bör återinföras någon övre åldersgräns eftersom någon sådan gräns inte finns beträffande andra förtroendeuppdrag.

Regeringen anser att det från principiell synpunkt är väsentligt att det inte uppställs någon övre åldersgräns för offentliga uppdrag. Vid rekryteringen av nämndemän bör de nominerande och väljande organen främst fästa avseende vid varje kandidats personliga förutsättningar. En äldre person med god hälsa kan ha väl så goda förutsättningar att tjänstgöra som en yngre person. Som framgår av avsnitt 7.2 föreslår regeringen att det införs nya regler om entledigande och avstängning av nämndemän. Med dessa regler kommer ändamålsenliga åtgärder att kunna vidtas mot t.ex. en äldre nämndeman som av hälsoskäl eller av andra orsaker inte längre framstår som lämplig för uppdraget. Införandet av en lagregel om att nämndemannauppdragen skall cirkulera bland medborgarna torde dessutom kunna medverka till en förnyring av nämndemannakåren. Mot bakgrund av det anförda delar regeringen kommitténs bedömning att någon övre åldersgräns inte bör återinföras. Regeringen kan inte heller se att det skulle finnas någon anledning att höja den nedre åldersgränsen.

6.5 Nämndemännens ersättningsvillkor

Regeringens bedömning: För att underlätta arbetet med att rekrytera en allsidigt sammansatt nämndemannakår är det angeläget att utforma ersättningsvillkoren så att de nämndemän som är yrkesverksamma likställs med dem som inte förlorar arbetsinkomst och att sammanträdesarvodet höjs. Frågan om ändring av nämndemännens ersättningsvillkor, som är reglerade i förordning, liksom finansieringen av förändringarna kommer att behandlas i propositionen.

Kommitténs förslag: Ersättning för inkomstförlust skall utgå utöver arvodet. Ersättningen skall beräknas efter den faktiska inkomstförlusten. Nämndemän som förlorar pensions- och semesterförmåner till följd av uppdraget skall få en schabloniserad ersättning för denna förlust. Vidare skall ett särskilt inställelsearvode om 100 kr utgå till nämndemän vars resväg överstiger 50 km enkel väg. Dessutom skall en möjlighet till

ersättning för barntillsynskostnader införs liksom en möjlighet till ersättning för merkostnader i nämndemans näringsverksamhet. Slutligen skall grundarvodet höjas till 500 kr per sammanträdesdag (avsnitt 5.2.2-5.2.8). Kommittén bedömer att den årliga kostnaden för nämndemännen kommer att öka från drygt 70 miljoner kr till drygt 115 miljoner kr till följd av förslagen. Kommittén föreslår att kostnadsökningen finansieras genom omfördelning av de medel som tillförs rättsväsendet (avsnitt 9.1).

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker i stort kommitténs förslag till ändrade ersättningsvillkor. I princip samtliga remissinstanser invänder dock mot kommitténs finansieringsförslag och anser att rättsväsendet måste tillföras resurser som motsvarar kostnaderna för reformen. *Norrköpings tingsrätt, Kristianstads tingsrätt, Lunds tingsrätt, Gävle tingsrätt, Länsrätten i Stockholms län, Länsrätten i Uppsala län* och *Sveriges domareförbund* föreslår att kommitténs förslag finansieras genom att antalet nämndemän i tingsrätt och länsrätt minskas från tre till två. Kristianstads tingsrätt och Länsrätten i Uppsala län föreslår även att möjligheten att avgöra mål utan nämndemän utvidgas.

Skälen för regeringens bedömning: Ersättningsvillkoren nämns ofta som en orsak till den bristande representativiteten i nämndemannakåren. För att underlätta arbetet med att rekrytera en allsidigt sammansatt nämndemannakår anser regeringen att det är angeläget att utforma ersättningsvillkoren så att de nämndemän som är yrkesverksamma likställs med dem som inte förlorar arbetsinkomst och att sammanträdesarvodet höjs. Frågan om ändring av nämndemännens ersättningsvillkor, som är reglerade i förordning, liksom finansieringen av förändringarna kommer att behandlas i propositionen.

7 Nämndemännens lämplighet

7.1 Lämplighetskrav för nämndemän

Regeringens förslag: Ett lämplighetskrav för nämndemän införs. Enligt detta bör endast den utses till nämndeman som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att det införs en regel enligt vilken en nämndeman skall vara en omdömesgill, självständig, rättrådig och i övrigt lämplig man eller kvinna (avsnitt 8.2.2 i betänkandet).

Remissinstanserna: I princip samtliga remissinstanser som yttrar sig i denna fråga tillstyrker kommitténs förslag att införa ett lämplighetskrav. Endast *Kammarrätten i Stockholm* är tveksam till förslaget eftersom den föreslagna regeln inte skall utgöra ett valbarhets- eller behörighetskrav. *Ystads tingsrätt* anser att det föreslagna lämplighetskravet inte bör likställas med de valbarhets- och behörighetskrav som domstolen skall pröva självmant. *Falu tingsrätt* anser att man bör använda ett modernt språkbruk i den föreslagna regeln och undvika oklara ord som ”omdömesgill” och ”rättrådig”.

Skälen för regeringens förslag: För närvarande uppställs inte några formella kvalifikationskrav för att tjänstgöra som nämndeman. Garantin för nämndemännens lämplighet ligger i att valförsamlingen endast väljer sådana personer som är lämpade för uppdraget (prop. 1969:44 s. 378). Statsmakterna har också uttalat sitt förtroende för att valförsamlingarna utan formella regler endast nominerar betrodda, erfarna och kunniga personer till uppdrag som nämndeman. I det sammanhanget har man också pekat på det förhållandet att formella kvalifikationskrav skulle vara mindre förenliga med principen om att nämndemännen inte har till uppgift att tillföra domstolen någon särskild sakkunskap utan att representera åsikter och synsätt som är allmänt företrädda bland medborgarna (prop. 1975/76:153 s. 50).

För jurymän finns emellertid ett lämplighetskrav. Enligt detta bör jurymän vara kända för omdömesgillhet, självständighet och rättrådighet (12 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen).

Som framgår av avsnitt 6.2.1 anser regeringen att de politiska partiernas rekryteringsarbete bör breddas. De nominerande och väljande organen skulle med ett lämplighetskrav som utgångspunkt ges förbättrade möjligheter att genomföra en ändamålsenlig lämplighetsprövning av kandidater om vilka de inte har någon personkänedom. Regeringen föreslår därför att det införs ett lagfäst lämplighetskrav för uppdrag som nämndeman.

En nämndeman skall i sin tjänstgöring bl.a. ta ställning till om den som åtalats har gjort sig skyldig till brott. Det är därför naturligt att en nämndeman bör vara en god förebild i fråga om allmän laglydnad. Nämndemännens deltagande i rättskipningen skall vidare bl.a. bidra till att stärka medborgarnas förtroende för den dömande verksamheten. För att vara lämplig som nämndeman bör man således besitta sådana egenskaper som allmänt sett är förtroendeingivande. Mot denna bakgrund anser regeringen att lämplighetskravet bör utformas så att endast den som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget får utses till nämndeman.

Det föreslagna lämplighetskravet skall endast tjäna som utgångspunkt för en ändamålsenlig lämplighetsprövning vid utseende av nämndemän. I likhet med *Ystads tingsrätt* anser således regeringen att lämplighetskravet inte bör likställas med de formella valbarhets- och behörighetskrav som gäller för uppdraget som nämndeman.

7.2 Entledigande och avstängning av nämndemän

7.2.1 Nuvarande ordning

Nämndemän

Den som uppfyller de generella valbarhets- och behörighetsvillkoren för uppdraget som nämndeman är formellt sett skyldig att tjänstgöra som sådan. I praktiken torde det dock inte förekomma att någon utses till nämndeman mot sin vilja. Enligt de valbarhets- och behörighetsvillkor som uppställs krävs att en nämndeman skall vara svensk medborgare, vara folkbokförd i en kommun eller ett län som hör till domstolens

domkrets, vara myndig och inte ha förvaltare enligt föräldrabalken. Vidare får vissa yrkeskategorier med anknytning till rättsväsendet inte vara nämndemän. Det gäller bl.a. domare, åklagare, polismän och advokater. Från skyldigheten att tjänstgöra som nämndeman uppställs undantag för den som fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder (4 kap. 6 § RB och 20 § LAFD).

Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig förfaller uppdraget. Rätten får entlediga en nämndeman som fyllt sextio år och inte längre önskar kvarstå som nämndeman. Detsamma gäller nämndeman som uppvisar giltigt hinder (4 kap. 8 § första stycket RB och 21 § första stycket LAFD). Rätten har således endast möjlighet att entlediga en nämndeman när denne inte längre är skyldig att tjänstgöra.

Tidigare gällde ett valbarhetsvillkor som föreskrev att en nämndeman inte fick vara i konkurstillstånd. År 1969 togs detta bort. I samband därmed gjorde regeringen följande uttalanden. Som garanti för nämndemäns lämplighet torde konkursvillkoret sakna nämnvärd betydelse. I praktiken ligger garantin i att kommunernas fullmäktige inte väljer andra personer än sådana som anses lämpade för uppdraget. Den föreslagna ändringen innebär att nämndemannauppdrag inte förfaller om han försätts i konkurs. Det torde däremot kunna förutsättas att en nämndeman som råkar i konkurs inte kommer att kallas till tjänstgöring så länge konkurstillståndet varar (prop. 1969:44 s. 378).

I doktrinen uttalas att det även i övrigt kan finnas skäl för rätten att underlåta att kalla in en nämndeman till tjänstgöring, t.ex. om vederbörande är misstänkt för ett brott av icke bagatellartad beskaffenhet (Fitger, Rättegångsbalken, s. 4:17).

Enligt 20 kap. 4 § brottsbalken (BrB) får den som valts till sådant uppdrag hos stat eller kommun med vilket följer myndighetsutövning av rätten skiljas från uppdraget, om han har begått brott för vilket är stadgat fängelse i två år eller däröver och han genom brottet har visat sig uppenbarligen olämplig att inneha uppdraget. Denna bestämmelse är tillämplig på nämndemän. Bestämmelsen tillkom med tanke på uppdragstagare som inte kan skiljas från sitt uppdrag genom avskedande eller genom att uppdraget återkallas. Det är inte någon förutsättning att brottet begåtts efter det att förtroendemannen valts eller fått uppdraget. Det saknas rättsfall som avser tillämpningen av den aktuella bestämmelsen beträffande nämndemän. En riksdagsledamot skiljdes med stöd av den aktuella bestämmelsen från sitt uppdrag efter att ha fällts till ansvar för grovt bedrägeri. En annan riksdagsledamot skiljdes från sitt uppdrag efter att ha dömts för bl.a. misshandel och olaga hot. Skiljande från uppdrag med stöd av denna bestämmelse är att betrakta som en särskild rättsverkan av brott och frågan skall självant prövas av rätten i samband med brottmålet. Någon särskild talan om skiljande från uppdrag kan inte väckas.

I den nya kommunallagen som trädde i kraft år 1992 infördes en bestämmelse om att fullmäktige skall befria en förtroendevald från uppdraget om denne önskar avgå och det inte finns särskilda skäl mot det (4 kap. 9 § kommunallagen [1991:900]). Det finns en grundläggande skyldighet att ta emot ett kommunalt förtroendeuppdrag och att inneha uppdraget under hela mandatperioden. Den som vill avgå måste därför utverka ett beslut av fullmäktige (prop. 1990/91:117 s. 167).

Bestämmelsen är inte direkt tillämplig på nämndemän. Det förekommer ändå att fullmäktige godtar en nämndemans begäran om entledigande.

Andra offentliga uppdragstagare och vissa anställda inom rättsväsendet

Med den nya kommunallagen infördes en bestämmelse om att fullmäktige får återkalla uppdraget för en förtroendevald om denne har vägrats ansvarsfrihet eller genom en dom som har vunnit laga kraft har dömts för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller däröver (4 kap. 10 § kommunallagen). I propositionen konstaterades att det var viktigt för allmänhetens förtroende för de kommunala förvaltningarna att det fanns ett system för utkrävande av ansvar. Händelser som skulle kunna leda till ansvar var i och för sig sällsynta. Regeringen ansåg dock att det var principiellt viktigt att det fanns en yttersta garanti för att ansvar skulle kunna utkrävas. När det gällde begången brottslighet som grund för avsättning ansåg regeringen att den omständigheten att en domstol enligt föreskriften i 20 kap. 4 § BrB hade möjlighet att avsätta en förtroendevald inte borde hindra att samma möjlighet gavs till fullmäktige (prop. 1990/91:117 s. 61 f.).

Beträffande riksdagsledamöter gäller att Valprovsnämnden självmant skall pröva om en riksdagsledamot är behörig (4 kap. 7 § RF). Den som förklaras obehörig är därmed skild från sitt uppdrag. I övriga fall kan en riksdagsledamot skiljas från sitt uppdrag endast om han genom brott har visat sig uppenbarligen olämplig för uppdraget (20 kap. 4 § BrB).

Kravet på att domare i princip skall vara oavsättliga brukar betecknas som en särskild rättssäkerhetsgaranti. Enligt 11 kap. 5 § regeringsformen får ordinarie domare skiljas från tjänsten endast om de genom brott eller grovt eller upprepat åsidosättande av tjänsteåliggande har visat sig uppenbarligen olämpliga att inneha tjänsten. Den som är i konkurstillstånd eller som har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken får inte heller utöva domarämbete (4 kap. 1 § andra stycket RB). Enligt lagen (1994:261) om fullmaktsanställning får en ordinarie domare avstängas från arbetet i vissa fall, t.ex. om en åtgärd vidtas för att åtal skall väckas mot honom för en gärning som kan antas medföra avskedande eller om han inte fullgör sina arbetsuppgifter tillfredställande och detta beror på sjukdom eller liknande.

I och med den s.k. ämbetsansvarsreformen år 1976 placerades beslutanderätten i fråga om bl.a. avskedande och avstängning hos respektive arbetstagares anställningsmyndighet. Beträffande vissa högre statliga befattningshavare ansågs det emellertid inte lämpligt att sådana frågor skulle bedömas av deras kollegor på myndigheten med vilka befattningshavaren samarbetade och inte sällan hade att i kollegial sammansättning fatta beslut. Därför inrättades Statens ansvarsnämnd som en fristående auktoritativ instans. Statens ansvarsnämnd beslutar i frågor om bl.a. avskedande av vissa högre befattningshavare inom rätts- och polisväsendet, skatteförvaltningen och högskoleområdet. Ärendena vid nämnden inleds genom en anmälan. En sådan anmälan skall göras av den myndighet som normalt skall pröva frågor om anställningens upphörande. Enskilda har inte rätt att inleda ett ärende hos nämnden och nämnden har inte heller rätt att på eget initiativ ta upp ett ärende. Beslut

av Statens ansvarsnämnd kan inte överklagas i administrativ ordning. Den som är missnöjd med ett beslut av ansvarsnämnden kan dock väcka talan i enlighet med lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Statens ansvarsnämnd har utvecklat en praxis för i vilka fall brottslighet leder till att beslut fattas om att en domare skall avskedas. Enstaka bötesbrott har inte ansetts utgöra tillräcklig grund för att avskeda en domare. När påföljden är strängare än böter har det dock ofta ansetts stötande att domaren får behålla anställningen. Arbetsdomstolen har i sin praxis uttalat att en domare som gjort sig skyldig till uppsåtligt förmögenhetsbrott inte uppfyller de krav som måste ställas på honom eller henne som domare och att detta i princip gäller även om brottet var mindre allvarligt. Endast om brottet framstår som en engångshändelse förorsakad av ett tillfälligt svaghets- eller sjukdomstillstånd eller då brottet på annat sätt av särskilda skäl framstår som ursäktligt kan domaren undgå avskedande.

Lagen (1982:80) om anställningsskydd (LAS) gäller både för domare som inte omfattas av lagen om fullmaktsanställning och för notarier. Enligt 18 § LAS får en arbetstagare avskedas om han har grovt åsidosatt sina åligganden mot arbetsgivaren. Statens ansvarsnämnd beslutar om avskedande av icke ordinarie domare medan Notarienämnden vid Domstolsverket beslutar om avskedande av notarier.

Lagen om anställningsskydd gäller även för åklagare och polismän. Beträffande åklagare beslutar Statens ansvarsnämnd i frågor om bl.a. avskedande medan Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen beslutar i sådana frågor avseende polismän. En polisman eller åklagare som är missnöjd med ett beslut som innebär att han eller hon blivit avskedad kan väcka talan mot beslutet i enlighet med reglerna i lagen om rättegång i arbetstvister. Arbetsdomstolen har vid åtskilliga tillfällen framhållit att det beträffande polismän, med tanke på polisens uppgift att förebygga brott och utreda begångna brott, är särskilt viktigt att de avhåller sig från att själva begå brott. Att polismän åtnjuter allmänhetens förtroende har ansetts vara en förutsättning för att polisen skall kunna fullgöra sina uppgifter (AD 2/2004).

Ett ordningsvaktsförordnande kan återkallas om ordningsvakten med hänsyn till laglydnad och övriga omständigheter inte längre uppfyller kravet på lämplighet. I förarbetena till lagen om ordningsvakter anfördes att kravet på laglydnad måste sättas högt och att brott i tjänsten därför alltid bör leda till att frågan om återkallelse aktualiseras. Prövningen bör också, om brottet inte är bagatellartat, som regel medföra att förordnandet återkallas. Brott i tjänsten är mer diskvalificerande än andra brott. Utrymmet för att låta bli att återkalla förordnandet får anses större om brottet begåtts utanför tjänsten (prop. 1979/80:122 s. 70 f.).

Utländska förhållanden

I flera länders rättssystem kan en lekmannadomare, som inte längre anses lämplig för uppdraget, tämligen enkelt strykas från de listor från vilka lekmannadomare väljs ut för tjänstgöring.

I Finland tillämpas en ordning som innebär att tingsrätten skall befria en nämndeman från uppdraget om denne förlorar sin behörighet eller annars blir olämplig att sköta ett nämndemannauppdrag. Beslutet fattas

med en juristdomare och tre nämndemän. Nämndemannen skall beredas tillfälle att yttra sig. Nämndemannen kan överklaga beslutet till hovrätten.

7.2.2 Regler om entledigande och avstängning införs

Regeringens förslag: En nämndeman som bedöms vara olämplig för sitt uppdrag skall kunna entledigas eller stängas av från tjänstgöringen.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med regeringens (avsnitt 8.2 i betänkandet). Kommittén föreslår även att en nämndeman skall vara skyldig att upplysa om sådana förhållanden som kan antas påverka uppdraget (avsnitt 8.2.5 i betänkandet).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser är positiva till att det införs regler om entledigande och avstängning. *Länsrätten i Stockholms län* efterlyser en bättre beskrivning av gällande rätt och det reformbehov som mot denna bakgrund kan anses föreligga. *Kammarrätten i Stockholm* anser att den föreslagna bestämmelsen om upplysningsskyldighet visserligen är motiverad men att den är alltför oprecis för att kunna få avsedd effekt.

Skälen för regeringens förslag

Regler om entledigande och avstängning

Under senare år har domstolsföreträdare framhållit behovet av regler om entledigande och avstängning av olämpliga nämndemän. Inom ramen för en enkätundersökning som genomförts av kommittén lämnade några domstolar exempel på situationer när en nämndeman bedömts som olämplig för uppdraget. De exempel som nämndes gäller både brottsmisstankar och annan mer allmän olämplighet, bl.a. att nämndemannen på grund av ålder eller sjukdom inte kan hålla sig vaken under rättegången eller att nämndemannen gör sig skyldig till upprepad frånvaro eller sen ankomst.

Som tidigare framhållits är det av stor vikt att endast lämpliga personer väljs till nämndemän. Det är också viktigt att en vald nämndeman är lämplig för uppdraget under hela tjänstgöringstiden. De som enligt nuvarande ordning väljs till nämndemän är normalt sett väl lämpade för uppdraget. Även om det inte är vanligt förekommande kan det dock under tjänstgöringstiden inträffa något som gör att en nämndeman inte längre framstår som lämplig. Det saknas för närvarande tydliga regler om hur man skall hantera en sådan situation. En nämndeman kan inte utan giltigt hinder entledigas på egen begäran. Enligt rättegångsbalkens bestämmelser får domstolen i övrigt endast entlediga en nämndeman om denne inte längre är valbar eller behörig eller om tjänstgöringsskyldigheten annars upphört. Kommunallagens bestämmelser om kommunalt förtroendevalda är inte tillämpliga. Bestämmelsen i 20 kap. 4 § BrB om att uppdragstagare kan skiljas från uppdraget som särskild rättsverkan av brott har ett begränsat tillämpningsområde. Åklagaren eller domstolen måste också få kännedom om att den åtalade har ett

sådant uppdrag. Därtill kan frågan om avskiljande endast prövas i samband med åtal. Någon särskild talan om entledigande får inte föras.

Det förekommer att en del domstolar på eget initiativ fattar beslut om entledigande även i andra situationer än när nämndemannens valbarhet eller behörighet har upphört. Vid fall av mer allvarlig olämplighet, t.ex. vid misstanke om brott, förekommer det också att domstolar fattar beslut om att nämndemannen under en kortare eller längre tid inte skall kallas till tjänstgöring. Som en åtgärd från domstolens sida synes också förekomma att en nämndeman som visat sig olämplig för fortsatt tjänstgöring uppmanas att avsäga sig sitt uppdrag.

Mot bakgrund av det anförda anser regeringen att rättsläget bör klargöras genom införandet av en särskild reglering om entledigande och avstängning av nämndemän som inte längre är lämpliga för uppdraget.

Upplýsningskyldighet för nämndemän

Kommittén föreslår att en nämndeman skall vara skyldig att upplysa om sådant som kan antas påverka uppdraget. Kommittén motiverar sitt förslag med att en nämndeman kan ha dömts för ett brott vid en annan domstol än den där han eller hon tjänstgör. Kommittén anser att en nämndeman även bör vara skyldig att upplysa om sådana förhållanden som påverkar hans eller hennes valbarhet eller behörighet.

Med ett lagfäst lämplighetskrav för nämndemän samt nya regler om entledigande och avstängning anser regeringen att garantier skapas för att endast lämpliga personer kommer att tjänstgöra som nämndemän. Regeringen anser inte att kommitténs förslag om en upplysningskyldighet skulle bidra ytterligare i detta hänseende. En person som undanhåller att han eller hon är dömd för brott eller saknar behörighet för uppdraget kan inte förväntas lämna sådana uppgifter enbart av det skälet att det finns en i lag föreskriven upplysningskyldighet.

7.2.3 Grunder för entledigande

Regeringens förslag: En nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget skall entledigas.
--

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att en nämndeman som genom ett lagakraftvunnet avgörande dömts för brott till annan påföljd än böter skall entledigas (avsnitt 8.2.3–8.2.5 i betänkandet).

Remissinstanserna: Ett flertal remissinstanser efterlyser mer flexibla grunder för entledigande än vad som föreslås av kommittén. *Solna tingsrätt* anser att en nämndeman som lider av t.ex. åldersdemens eller sjukdom bör kunna entledigas. *Örebro tingsrätt* anser att beslut om entledigande bör kunna fattas vid de mest allvarliga fallen av olämplighet och inte bara vid lagakraftvunna brottmålsdomar. *Kammarrätten i Stockholm* anser att även administrativa sanktioner bör kunna föranleda entledigande. *Göteborgs tingsrätt* anser att konkurstillstånd regelmässigt bör leda till entledigande. *Riksåklagaren, Hovrätten för Nedre Norrland* och *Länsrätten i Stockholms län* framhåller risken för en dubbelreglering

såvitt avser den föreslagna regeln om entledigande och bestämmelsen i 20 kap. 4 § BrB.

Skälen till regeringens förslag: Avsikten med att införa en regel om entledigande av nämndemän är att kunna vidta ändamålsenliga åtgärder mot en nämndeman vars medverkan i den dömande verksamheten riskerar att skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Vid utformningen av en sådan regel måste man enligt regeringen beakta det förhållandet att en nämndeman som deltar i den dömande verksamheten är en självständig domare som liksom en juristdomare har individuell rösträtt. Misstanke får inte ens uppkomma om att en nämndeman entledigas för att han eller hon uppfattas som misshaglig. Grunderna för entledigande av nämndemän måste därför tillgodose högt ställda krav på rättssäkerhet. På grund av det anförda anser regeringen att grunderna för entledigande av nämndemän bör utformas med utgångspunkt från vad som gäller för ordinarie domare.

Kommitténs förslag om att en nämndeman som dömts för brott till annan påföljd än böter skall entledigas innebär att det skulle ställas högre krav på nämndemän än på ordinarie domare när det gäller att avhålla sig från att begå brott. Kommittén anser att detta är motiverat av att nämndemännens medverkan i sig skall bidra till att upprätthålla medborgarnas förtroende för domstolarnas verksamhet. I likhet med kommittén anser regeringen att en nämndeman som dömts för brott till annan påföljd än böter i normalfallet bör entledigas. Regeringen anser dock inte att det är lämpligt att koppla frågan om entledigande direkt till det utdömda straffet på det sätt som kommittén föreslagit. Å ena sidan kan en brottslig gärning för vilket annan påföljd än böter dömts ut t.ex. ligga långt tillbaka i tiden eller ha varit föranledd av starkt ömmande omständigheter. Å andra sidan bör en nämndeman som t.ex. återfaller i tillgreppsbrott eller begår brott mot tystnadsplikten kunna entledigas från sitt uppdrag även om påföljden stannat vid böter.

När det gäller frågan om tidpunkten för sakens avgörande anser regeringen att beslut om entledigande i regel bör fattas först sedan det föreligger en lagakraftvunnen dom eller ett godkänt strafföreläggande. Det finns dock inte något lagfäst krav på lagakraftvunnen dom för att en juristdomare, som påstås ha begått brott, skall kunna avskedas. Regeringen anser därför inte att det finns skäl att i lag införa ett särskilt krav på ett lagakraftvunnet avgörande för att en fråga om entledigande av nämndemän skall kunna prövas. En annan sak är att det i normalfallet troligen kommer att krävas att det föreligger en lagakraftvunnen dom för att nämndemannen skall entledigas på grund av brott.

I likhet med bl.a. *Örebro tingsrätt* och *Länsrätten i Stockholms län* anser regeringen att även annat olämpligt beteende än begången brottslighet i vissa fall bör kunna leda till entledigande. Den som blivit föremål för administrativa sanktioner, t.ex. skattetillägg, kan befinna sig i en sådan svår situation att han eller hon får anses uppenbart olämplig för nämndemannauppdraget. En nämndeman som vid upprepade tillfällen uppvisar ett olämpligt beteende eller tillstånd och dessutom inte rättar sig efter påpekanden bör också kunna entledigas.

Mot bakgrund av det anförda anser regeringen att en nämndeman skall kunna entledigas om han eller hon har begått brott eller på annat sätt visat sig uppenbart olämplig att inneha sitt uppdrag.

Göteborgs tingsrätt har anfört att konkurstillstånd regelmässigt bör leda till entledigande. I likhet med tingsrätten anser regeringen att en person som befinner sig i konkurstillstånd inte bör tjänstgöra som nämndeman. Regeringen anser dock inte att konkurstillstånd bör utgöra en särskild grund för entledigande utan att den i stället får anses rymmas under sådana förhållanden som visar att en person är uppenbart olämplig för uppdrag som nämndeman.

Frågan om skiljande från uppdraget enligt 20 kap. 4 § BrB prövas endast i samband med brottmålet. Vid tillämpning av den här föreslagna regeln kommer det i normalfallet föreligga en lagakraftvunnen dom. Det torde inte finnas anledning att inleda ett ärende om entledigande på grund av brott om nämndemannens uppdrag har prövats eller kan komma att prövas med anledning av ett väckt åtal eller en inledd förundersökning. Det bör dock inte införas något uttryckligt hinder mot att tillämpa den föreslagna regeln om entledigande även om frågan om nämndemannens uppdrag kan komma att prövas enligt 20 kap. 4 § BrB eftersom det i undantagsfall kan finnas anledning att entlediga en nämndeman direkt. Det kan t.ex. vara uppenbart att det aktuella beteendet bör leda till att nämndemannen entledigas oavsett utfallet av brottmålsprövningen. Mot den angivna bakgrunden anser regeringen att det inte finns något behov av att särskilt reglera förhållandet mellan den föreslagna regeln om entledigande och 20 kap. 4 § BrB.

7.2.4 Grunder för avstängning

Regeringens förslag: En nämndeman skall kunna stängas av från tjänstgöringen om han eller hon

1. är föremål för ett ärende om entledigande,
2. är föremål för förundersökning eller står under åtal för brott som vid fällande dom kan antas leda till entledigande, eller
3. i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.

Beslut om avstängning enligt punkten 3 skall gälla för viss tid, dock högst sex månader.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att en nämndeman bör kunna stängas av om dennes tjänstgöring bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Beslutet skall gälla för viss tid, högst sex månader (avsnitt 8.2.6 i betänkandet).

Remissinstanserna: Det flesta remissinstanser uttalar sig inte särskilt i denna fråga. *Huddinge tingsrätt* anser att det i allvarigare fall bör finnas en möjlighet att stänga av en nämndeman för hela den återstående mandatperioden. *Solna tingsrätt* och *Jönköpings tingsrätt* anser att det bör finnas en möjlighet till avstängning i ett år. *Örebro tingsrätt* anser att det bör finnas en möjlighet att fatta ett interimistiskt beslut om avstängning.

Skälen för regeringens förslag

Grunder för avstängning

Kommittén föreslår att en nämndeman skall kunna stängas av från tjänstgöring när fråga är om brott eller andra beteenden eller tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.

Vid utformningen av grunderna för avstängning av nämndemän anser regeringen att man bör beakta vad som gäller för juristdomare. Som tidigare nämnts får ordinarie domare stängas av från arbetet bl.a. om ett förfarande inleds som syftar till att han skall avskedas eller om en åtgärd vidtas för att åtal skall väckas mot honom för en gärning som kan antas medföra avskedande (10 § lagen [1994:261] om fullmaktsanställning). I motsvarande situationer bör det också vara möjligt att stänga av en nämndeman från tjänstgöring. Regeringen anser således att en nämndeman bör kunna stängas av från tjänstgöringen i avvaktan på att en fråga om entledigande slutligt prövas. Detsamma bör gälla om en nämndeman är föremål för en brottsutredning eller står under åtal för brott som vid en fällande dom kan antas leda till entledigande.

Även när en nämndeman uppvisar ett olämpligt beteende eller tillstånd av mindre allvarligt slag än vad som kan föranleda ett beslut om entledigande kan omständigheterna vara sådana att han eller hon bör kunna stängas av från tjänstgöringen under en tid. Det kan t.ex. handla om nämndemän som vid upprepade tillfällen uteblir eller kommer för sent till sammanträden. Det är inte möjligt att uttömmande ange alla situationer där beslut om avstängning bör kunna fattas. Avgörande bör vara om nämndemannens medverkan i den dömande verksamheten bedöms skada allmänhetens förtroende för domstolen. I sådana situationer är det naturligt att domstolen i första hand tar kontakt med nämndemannen och påtalar vad som brustit i hans eller hennes beteende eller tillstånd. Först om det visar sig att nämndemannen inte förmår rätta sig efter en sådan tillsägelse bör det komma i fråga att besluta om avstängning.

Till skillnad från *Örebro tingsrätt* kan dock regeringen inte se något behov av en möjlighet att stänga av en nämndeman i avvaktan på att frågan om avstängning slutligt avgörs.

Tiden för avstängning

Kommittén föreslår att ett beslut om avstängning inte skall få gälla för längre tid än sex månader. *Huddinge tingsrätt*, *Solna tingsrätt* och *Jönköpings tingsrätt* anser att det bör finnas en möjlighet att stänga av en nämndeman under längre tid.

Ett beslut om avstängning innebär i praktiken att den berörde nämndemannen inte får utföra sitt uppdrag. Det har således samma verkan som ett beslut om entledigande. En avstängning har dock till skillnad från ett entledigande provisorisk eller tillfällig karaktär.

En avstängning på grund av att en nämndeman är föremål för ett ärende om entledigande bör pågå till dess att ärendet avgjorts. På samma sätt bör en avstängning på grund av att en nämndeman är föremål för förundersökning eller står under åtal pågå till dess att förundersökningen

lagts ned eller åtalet prövats i domstol. Regeringen anser inte att det för dessa fall är nödvändigt med någon särskild föreskrift om tiden för avstängning.

När det gäller avstängning på grund av att en nämndeman uppvisat ett olämpligt beteende eller tillstånd bör tiden för avstängning bestämmas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det torde dock sällan finnas anledning att fatta ett beslut som gäller under längre tid än sex månader. Regeringen anser därför att beslut om avstängning i dessa fall inte bör gälla för längre tid än sex månader. Om en nämndeman efter avstängningen återigen uppvisar ett olämpligt tillstånd eller beteende som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen kan ett nytt beslut om avstängning fattas.

7.2.5 Instansordningen

Regeringens förslag: Den domstol där nämndemannen tjänstgör skall i administrativ ordning besluta i frågor om entledigande och avstängning. Beslut i dessa ärenden skall kunna överklagas till en särskild nämnd. Nämndens beslut skall inte kunna överklagas.

Kommitténs förslag och bedömning: Överensstämmer med regeringens såvitt avser beslutsorgan i första instans (avsnitt 8.2.4 i betänkandet). Kommittén anser att beslut i ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän bör kunna överklagas till Domstolsverket (avsnitt 8.2.9 i betänkandet).

Remissinstanserna: Merparten av remissinstanserna uttalar sig inte särskilt i dessa frågor.

Länsrätten i Uppsala län anser att man bör överväga att låta valförsamlingen pröva frågor om entledigande. Länsrätten anser dock att domstolen bör besluta i frågor om avstängning eftersom det i dessa fall är nödvändigt med ett snabbt beslut. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att nämndemännen bör bedömas i sin egenskap av domare och att vägledning därför bör hämtas i de regler som gäller för domare. Hovrätten anser således att uppgiften att skilja en nämndeman från tjänsten inte bör anförtros domstolschefen. Med hänvisning till ett förslag av 1993 års domarutredning (SOU 1994:99) anser hovrätten att prövningen i första hand bör ske i domstol och i andra hand i en särskild nämnd. *Halmstads tingsrätt* anser att beslut om entledigande och avstängning bör fattas av juristdomare och nämnd. Tingsrätten framhåller dock att man vid en sådan domstolsprövning måste lösa de jävsfrågor som kan tänkas uppstå.

Hovrätten för Nedre Norrland anser att frågor om entledigande och avstängning av nämndemän berör den dömande verksamheten på ett sådant sätt att det inte är lämpligt att domstolens beslut i sådana frågor överprövas av Domstolsverket. *Örebro tingsrätt* anser att det inte är tillfredställande ur rättssäkerhetssynpunkt att Domstolsverket prövar frågor om entledigande av nämndemän eftersom detta innebär att verket kan avsätta domare. *Lunds tingsrätt* anser inte att Domstolsverket som administrativ myndighet bör överpröva domstols beslut i behörighetsfrågor. Tingsrätten förordar i stället att besluten skall kunna överklagas

till Statens ansvarsnämnd. *Göteborgs tingsrätt* anser att det är klart olämpligt att Domstolsverket får inflytande över vilka som får vara domare och förordar att överklagande bör ske till överrätt beträffande nämndemän i underrätt. *Länsrätten i Stockholms län* anser att rätten att överklaga bör regleras i lag. Vidare efterlyser länsrätten ett klagande om beslutens verkställbarhet. *Justitiekanslern* anser att det finns en risk för att förtroendet för rättsväsendet skadas om det uppstår en misstanke om att en nämndeman stängs av på grunder som är ovidkommande. En överprövning i domstol får därför enligt Justitiekanslern anses ha betydande principiella fördelar framför en sådan prövning i administrativ ordning. *Domstolsverket* ifrågasätter det lämpliga i att domstols beslut i dessa frågor överklagas till verket.

Skälen för regeringens förslag

Prövningen i första instans

Nämndemännen utses av de kommunala och landstingskommunala valförsamlingarna. Mot denna bakgrund övervägde kommittén en ordning enligt vilken valförsamlingen skulle pröva frågor om entledigande och avstängning av nämndemän. *Länsrätten i Uppsala län* anser att en sådan ordning bör övervägas ytterligare. Regeringen anser att det är viktigt att betona att en nämndeman som utför sitt uppdrag inte upprätthåller någon politisk funktion. För att bibehålla en tydlig skiljelinje mellan de politiska valförsamlingarna som utser nämndemännen och de domstolar i vilka nämndemännen utför sina uppdrag bör enligt regeringen valförsamlingen inte ha något inflytande över nämndemännens tjänstgöring.

Som framgår av avsnitt 7.2.1 behandlar Statens ansvarsnämnd frågor om avskedande och avstängning beträffande vissa högre befattningshavare bl.a. inom rättsväsendet. Nämndens avgöranden är att betrakta som den statliga arbetsgivarens beslut i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Nämndemännen är dock offentliga uppdragstagare och kan inte jämföras med arbetstagare. I likhet med kommittén anser därför regeringen att det vore främmande att låta Statens ansvarsnämnd pröva frågor om nämndemännens uppdrag.

En nämndeman utför sitt uppdrag i domstolen. Domstolen indelar nämndemännen för tjänstgöring och ansvarar för nämndemännens introduktion och utbildning. Domstolen prövar också frågor om ersättning för nämndemännen. I dessa avseenden upprätthåller domstolen en funktion som kan liknas vid en anställningsmyndighet. Dessa omständigheter talar för att domstolen i administrativ ordning bör pröva frågor om entledigande och avstängning av nämndemän. Mot en sådan ordning har *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Halmstads tingsrätt* invänt. Av rättssäkerhetsskäl förordar dessa remissinstanser en prövning med juristdomare och nämnd.

Ett stort antal mål och ärendetyper i domstol prövas normalt med nämnd. Detta gäller bl.a. åklagares talan om ansvar för brott, vissa former av talan inom familjerättens område samt olika beslut av förvaltningsmyndigheter som överklagats till allmän förvaltningsdomstol. Frågor om avstängning eller entledigande av nämndemän har

dock en annan karaktär. Enligt regeringens mening talar ärendenas beskaffenhet mot en prövning med nämnd. En domstolsprövning, såväl utan som med nämnd, skulle dessutom ge upphov till en rad problem, bl.a. frågan om partsställning och svårhanterliga jävsituationer.

Enligt nuvarande regler fattar domstolschefen ensam beslut i administrativa ärenden. Regeringen anser att det saknas anledning att befara att en domstolschef skulle ta ovidkommande hänsyn i ärenden om entledigande eller avstängning av nämndemän. En prövning i administrativ ordning innebär att den berörde nämndemannen får insyn i ärendet och att denne ges möjlighet att lämna synpunkter på det som läggs honom eller henne till last. Det är också den ordning som råder för prövning av entledigande av nämndemän enligt gällande rätt. Med hänsyn härtill och till förslaget nedan att inrätta en särskild nämnd för överprövning av domstolens beslut om entledigande och avstängning av nämndemän anser regeringen att högt ställda krav på rättssäkerhet kan tillgodoses även inom ramen för en prövning i administrativ ordning.

Sammantaget anser regeringen att den domstol där nämndemannen tjänstgör i administrativ ordning bör besluta i frågor om entledigande och avstängning.

Överprövningen

Domstols beslut i administrativa ärenden överklagas normalt till Domstolsverket och Domstolsverkets beslut till regeringen.

Kommittén föreslår att domstolens beslut om entledigande och avstängning skall kunna överklagas på samma sätt som andra administrativa ärenden. Ett flertal remissinstanser, bl.a. *Domstolsverket*, är kritiska mot att beslut om entledigande och avstängning av nämndemän skall kunna överklagas till Domstolsverket.

Domstolsverket har till uppgift att i administrativt hänseende leda och samordna den dömande verksamheten. Domstolsverket har dock inget inflytande över frågor om avskedande och avstängning av juristdomare. I likhet med vad flera remissinstanser framfört anser regeringen att verket inte heller skall ha det beträffande nämndemännen.

För att värna nämndemännens självständighet och ställning i den dömande verksamheten anser regeringen att det bör inrättas en särskild nämnd som skall kunna överpröva domstolens beslut om entledigande och avstängning av nämndemän. Nämnden kan knytas till en redan befintlig myndighet. Nämndens prövning bör ske i en sammansättning som är anpassad till att ärendena rör frågor om nämndemäns uppdrag, t.ex. med representanter från kommuner och landsting samt företrädare för nämndemännen. Nämndens beslut bör inte kunna överklagas. Bestämmelser om överklagande av domstols beslut om entledigande och avstängning av nämndemän samt om förbudet att överklaga nämndens beslut bör meddelas i lag. Föreskrifter om nämnden kan dock meddelas i förordning.

Länsrätten i Stockholms län har tagit upp frågan om verkställighet av beslut om entledigande och avstängning. Enligt nuvarande ordning finns det ingen särskild bestämmelse om verkställighet av domstols beslut i administrativa ärenden. Regeringen anser inte heller att det finns skäl att införa någon sådan regel för beslut om entledigande eller avstängning av

nämndemän. En myndighet som skall pröva ett överklagande får bestämma att det överklagade beslutet tills vidare inte skall gälla (29 § förvaltningslagen).

7.2.6 Ärendenas handläggning

Regeringens bedömning: Vid domstols handläggning av administrativa ärenden tillämpas förvaltningslagen (1986:223). Regeringen anser inte att det finns något behov av särreglering för handläggningen av ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår särskilda regler för hur ärendena skall handläggas. Nämndemannen skall beredas tillfälle att yttra sig innan beslut fattas. Beslut om avstängning skall vara skriftliga och motiverade samt omprövas om det finns anledning till det. Vidare skall samråd ske med företrädare för nämndemännen vid domstolen (avsnitt 8.2.6 i betänkandet).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser uttalar sig inte särskilt i denna fråga. *Blekinge tingsrätt* och *Länsrätten i Blekinge län* anser att besluten inte bör föregås av samråd med företrädare för nämndemännen vid domstolen.

Skälen för regeringens bedömning: Som framgår av föregående avsnitt anser regeringen att ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän bör handläggas i administrativ ordning av den domstol där nämndemannen tjänstgör. Det innebär att förvaltningslagen kommer att vara tillämplig vid handläggningen av dessa ärenden. Detsamma gäller för handläggningen vid den nämnd till vilken domstols beslut om entledigande och avstängning av nämndemän kan överklagas. Med hänsyn till att entledigande och avstängning av nämndemän måste anses utgöra myndighetsutövning mot enskild kommer samtliga bestämmelser i förvaltningslagen att vara tillämpliga. I det följande övervägs behovet av en särreglering för handläggningen av ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän.

I likhet med kommittén anser regeringen att en nämndeman som blir föremål för ett ärende om avstängning eller entledigande bör underrättas om vad som läggs honom eller henne till last och få tillfälle att yttra sig över detta. I fråga om ärenden om avstängning bör dock domstolen, om avgörandet inte kan uppskjutas, kunna fatta beslut utan att nämndemannen har fått tillfälle att yttra sig. En sådan situation skulle t.ex. kunna uppstå om domstolen kort tid före tjänstgöringstillfället får reda på att en nämndeman som kallats till tjänstgöring själv står åtalad för brott som kan antas leda till entledigande vid en fällande dom. Handläggningen i detta avseende bör således följa av förvaltningslagens bestämmelser (16 och 17 §§).

Förvaltningslagen utgår från att myndigheterna dokumenterar sina beslut. Det finns visserligen ingen uttrycklig föreskrift om detta i förvaltningslagen, men en dokumentationsskyldighet följer av allmänna grundsatser och direkta föreskrifter i andra författningar. Det ligger också i sakens natur att vissa regler, t.ex. underrättelse om beslut, normalt förutsätter att beslutet är dokumenterat (Hellners, T. m.fl.,

Förvaltningslagen, 2003, s. 213). Mot denna bakgrund anser regeringen, till skillnad från kommittén, att det inte finns behov av att införa regler om att beslut i ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän skall vara skriftliga.

En grundsats i svensk rättsordning är att varje beslut av en myndighet skall grundas på objektivt konstaterbara skäl. Dessa skäl skall också redovisas öppet i beslutet. Av 20 § förvaltningslagen följer att beslut varigenom en myndighet avgör ärenden skall innehålla de skäl som bestämt utgången. Skälen får dock utelämnas t.ex. om ärendet är så brådskande att det inte finns tid att utforma skälen. Enligt regeringens mening finns det inte något behov av särskilda regler om att beslut i dessa ärenden skall innehålla de skäl som bestämt utgången.

Kommittén föreslår att det i lag skall föreskrivas att beslut om avstängning skall omprövas om det föreligger skäl för det. Enligt 27 § förvaltningslagen är beslutsmyndigheten skyldig att ompröva sitt beslut om beslutet är uppenbart oriktigt, om beslutet kan ändras snabbt och enkelt samt om ändringen kan ske utan nackdel för någon enskild part. Omprövningskyldigheten enligt förvaltningslagen skall dock uppfattas som ett minimikrav. Bestämmelsen är inte avsedd att inskränka de omprövningsbefogenheter som myndigheterna har på sedvanerättslig grund. När det gäller betungande beslut och avslagsbeslut finns det i princip inget hinder mot att ändra beslut utanför den nu nämnda paragrafens ram (a. a. s. 315 f.). Mot denna bakgrund anser inte regeringen att det finns skäl att särreglera frågan om omprövning av beslut i ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän.

Blekinge tingsrätt och *Länsrätten i Blekinge län* är kritiska mot kommitténs förslag att samråd bör ske med företrädare för nämndemännen vid domstolen. De anser att ett sådant samrådsförfarande skulle kunna upplevas som integritetskränkande för den enskilde nämndemannen. Regeringen delar remissinstansernas bedömning i denna del. Någon regel om att domstolen bör ta initiativ till att samråda med företrädarna för nämndemännen vid domstolen bör därför inte införas. Det finns dock inget hinder mot att den enskilde nämndemannen självmant tar kontakt med den lokala nämndemannaföreningen.

Sammanfattningsvis anser regeringen att det saknas behov av att införa någon särreglering för handläggningen av ärenden om entledigande och avstängning av nämndemän.

8 Nämndemännens tjänstgöring

8.1 Rätt till ledighet för nämndemannauppdrag

Regeringens förslag: En nämndeman skall ha rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att kunna utföra uppdraget.

Kommitténs förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens (avsnitt 6.2.2 i betänkandet).

Remissinstanserna: I princip samtliga remissinstanser som yttrar sig i denna fråga tillstyrker kommitténs förslag. *Göteborgs tingsrätt* uttrycker

dock tveksamhet till den föreslagna regeln. *Hovrätten för Nedre Norrland* framhåller att den föreslagna regeln inte har sin plats i rättegångsbalken. *Huddinge tingsrätt* påpekar att det möjligen finns ett behov av att reglera nämndemännens rätt till ledighet även i den arbetsrättsliga lagstiftningen.

Skälen för regeringens förslag: Den som skall tjänstgöra som nämndeman bör ha möjlighet att under viss tid vara ledig från sitt ordinarie arbete. Som tidigare nämnts är den som är valbar och behörig för nämndemannauppdrag skyldig att ta emot och fullgöra ett sådant uppdrag. Det saknas däremot en mot skyldigheten korresponderande rätt till ledighet för att utföra uppdraget. I den mån en nämndeman har en sådan rätt till ledighet följer den av anställningsavtal eller kollektivavtal.

Från nämndemannahåll har det påpekats att det kan vara svårt att ta ledigt från arbetet för att tjänstgöra som nämndeman. Arbetsgivarens och arbetskamraternas inställning till en nämndemans bortavaro från arbetet kan skapa lojalitetsproblem. Detta gäller inte minst på arbetsplatser där arbetsbelastningen är hög.

Med 1976 års kommunallag infördes en lagfäst rätt till ledighet för kommunalt förtroendevalda. Som skäl för införandet anfördes bl.a. följande.

En av förutsättningarna för en väl fungerande representativ demokrati är att alla som uppfyller valbarhetskraven ges likvärdiga möjligheter att åta sig och fullgöra offentliga uppdrag. Man bör sträva efter att undanröja de hinder som finns. Ett steg i den riktningen är att förbättra möjligheterna till ledighet för fullgörande av offentliga uppdrag. Redan det förhållandet att det inte bara är en rättighet utan också en skyldighet att åta sig ett kommunalt förtroendeuppdrag leder enligt regeringens mening till att rätten till ledighet bör garanteras i lag. Därigenom markeras också betydelsen av de stora insatser i samhällets tjänst som de många medborgarna utför som åtar sig kommunala förtroendeuppdrag. Den föreslagna bestämmelsen syftar till att ge en yttersta formell garanti för att förtroendeuppdrag skall kunna fullgöras oberoende av inom vilken sektor av samhället man är yrkesverksam (prop. 1975/76:187 s. 229 f.).

Även för andra förtroendevalda finns lagregler om rätt till ledighet. Enligt 4 kap. 6 § regeringsformen får riksdagsledamöter och ersättare fullgöra uppdrag som ledamot utan hinder av tjänsteuppgift eller annan sådan förpliktelse som åligger honom.

Nämndemannauppdraget är inte att anse som ett kommunalt förtroendeuppdrag. Kommunallagens bestämmelse om rätt till ledighet för förtroendevalda omfattar därför inte nämndemännen. Regeringen anser dock att de skäl som anfördes till stöd för en lagfäst rätt till ledighet för de kommunalt förtroendevalda också kan anföras till stöd för en motsvarande rätt till ledighet för nämndemän. Det är av central betydelse att alla valbara medborgare ges likvärdiga möjligheter att åta sig och utföra uppdrag som nämndeman. Eftersom det är en formell skyldighet att åta sig uppdrag som nämndeman bör de som åtar sig ett sådant uppdrag också ges rätt till den ledighet som behövs för att utföra uppdraget.

I framtiden kan fler kategorier av arbetsgivare komma att ha anställda som vill tjänstgöra som nämndemän. Detta talar också för att införa en lagfäst rätt till ledighet för dessa. Vidare skulle införandet av en sådan

regel markera den betydelse som tillmäts nämndemännen i våra domstolar.

Mot bakgrund av det anförda föreslår regeringen att det införs en regel som ger en nämndeman rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att han eller hon skall kunna utföra sitt uppdrag. Det innebär att rätten till ledighet i vart fall omfattar tid för deltagande vid förhandlingar och andra sammanträden i domstolen samt tid för resor till och från domstolen. Enligt regeringens mening finns det inte skäl att närmare precisera rätten till ledighet.

Den föreslagna regeln är av arbetsrättslig karaktär. Regeringen delar *Hovrättens för Nedre Norrland* uppfattning att bestämmelsen typiskt sett inte passar in i rättegångsbalken. Ett alternativ skulle vara att införa en särskild lag om rätt till ledighet för uppdrag som nämndeman. Motsvarande lagar har bl.a. införts för att ge arbetstagare med invandrarbakgrund rätt till ledighet för svenskundervisning (SFS 1986:163) och för att ge arbetstagare rätt till ledighet vid trängande familjeskäl (SFS 1998:209). I dessa lagar regleras, utöver rätten till ledighet, olika frågor som rör arbetstagarens anställningsskydd. När det gäller rätt till ledighet för riksdagsledamöter och kommunalt förtroendevalda har statsmakterna inte uppmärksammat något behov av att reglera sådana frågor om anställningsskydd m.m. som kan uppkomma i samband med ledigheten. Regeringen anser inte heller att det finns något behov av att i lag reglera frågor om anställningsskydd för arbetstagare som tjänstgör som nämndemän. Det framstår därför inte som motiverat att införa en särskild lag om rätt till ledighet för uppdrag som nämndeman. Regeringen anser därför att den föreslagna regeln bör införas i rättegångsbalken och lagen om allmänna förvaltningsdomstolar.

8.2 Möjlighet att behålla uppdrag som nämndeman vid ändrade bosättningsförhållanden

<p>Regeringens förslag: Valförsamlingen får besluta att en nämndeman som upphört att vara valbar på grund av ändrad folkbokföring får ha kvar sitt uppdrag under återstoden av mandatperioden.</p>

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att det införs en undantagsregel i 4 kap. 9 § RB som ger en nämndeman i tingsrätt rätt att vid avflyttning ur kommunen fortsätta sin tjänstgöring mandatperioden ut, förutsatt att nämndemannens fortfarande är bosatt i domsagan (avsnitt 4.4 i betänkandet).

Remissinstanserna: En stor majoritet av de remissinstanser som yttrar sig i frågan tillstyrker kommitténs förslag. *Nacka tingsrätt* och *Ekobrottsmyndigheten* anser att det föreslagna undantaget borde utökas till att avse hela länet. *Hovrätten för Västra Sverige* anser att regeln borde omfatta även nämndemän i hovrätten. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser att regeln även borde omfatta nämndemän i andra domstolar än tingsrätt. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* ifrågasätter behovet av den föreslagna regeln. Beträffande domsagor där det ingår en eller flera små kommuner påpekar *Uppsala tingsrätt* att en liten kommun vid avflyttning kan förlora sin insyn i domstolarnas verksamhet.

Skälen för regeringens förslag: Som framgår av avsnitt 7.2.1 är det ett valbarhetskrav att man är folkbokförd i en kommun eller ett län som hör till domstolens domkrets (4 kap. 6 § RB och 20 § LAFD). Om en nämndeman upphör att vara valbar förfaller uppdraget (4 kap. 8 § RB och 21 § LAFD). En nämndeman kan således inte fortsätta sitt uppdrag om folkbokföringen i kommunen eller länet upphör.

Sedan år 2002 har fullmäktige rätt att besluta att en förtroendevald som valts av fullmäktige och som under mandatperioden upphör att vara valbar får ha kvar sina uppdrag under återstoden av mandatperioden (4 kap. 8 § kommunallagen). I förarbetena uttalades bl.a. följande.

Enligt en undersökning var utflyttning det vanligaste skälet till att lämna uppdrag i förtid. I flertalet fall är det naturligt att den förtroendevalde som flyttar också lämnar sina uppdrag. Detta eftersom den naturliga anknytningen till kommunen eller landstinget upphör. Det förekommer emellertid tillfällen då det kan finnas skäl att låta en förtroendevald som flyttar från en kommun eller ett landsting att få behålla sina förtroendeuppdrag, t.ex. när det endast handlar om en temporär bosättning i en annan kommun eller ett annat landsting. Även en sådan temporär flyttning leder normalt till ändrad folkbokföring. Särskilt för unga personer kan det vara aktuellt att under en period exempelvis studera på annan ort för att sedan återvända till kommunen. Regeringen anser att förtroendevalda som temporärt flyttar till en annan kommun för en period som överstiger sex månader och som enligt folkbokföringslagens regler således skall vara folkbokförda i den nya kommunen, bör kunna få behålla sina uppdrag under resten av mandatperioden. Denna möjlighet kan exempelvis gälla förtroendevalda som flyttar till en annan kommun för att bedriva högskolestudier eller i andra situationer där flytten är av tillfällig karaktär. Den förtroendevalde bör också ha praktiska möjligheter att delta i de flesta sammanträden som följer av uppdraget. Om detta inte är möjligt bör den förtroendevalda inte heller få stanna kvar på sitt uppdrag. Enligt regeringens mening ankommer det på fullmäktige att utifrån en helhetsbedömning i det enskilda fallet avgöra om den förtroendevalda skall få behålla sitt uppdrag (prop. 2001/02:80 s. 91 f.).

Regeringen konstaterar att det även från nämndemannahåll har framförts att avflyttning är en vanlig orsak till förtida avhopp. De skäl som anförts till stöd för att införa regeln om möjlighet för kommunalt förtroendevalda att behålla uppdraget vid flytt kan även anföras till stöd för en motsvarande regel för nämndemän. Ett undantagslöst krav på folkbokföring i kommunen eller länet kan också verka hindrande för yngre personer att åta sig uppdrag som nämndeman. Det finns därför anledning att överväga en ordning som innebär att nämndemän som ändrar sin bostadsort skall få möjlighet att fortsätta sina uppdrag mandatperioden ut.

Den regel som kommittén föreslår innebär att en nämndeman som ändrat sina bosättningsförhållanden under vissa förutsättningar skall ha rätt att få fortsätta sitt uppdrag. Den nyligen införda regeln i kommunallagen innebär att valförsamlingen ges möjlighet att besluta att en förtroendevald som upphört att vara valbar får ha kvar sitt uppdrag mandatperioden ut. En förtroendevald som flyttat till en annan kommun har således inte någon rätt att få fortsätta sitt uppdrag. Om en nämndemans uppdrag förfaller på grund av t.ex. ändrad folkbokföring så är det valförsamlingen som enligt gällande regler skall utse en ny nämndeman i ett fyllnadsval. Enligt regeringens mening talar dessa

förhållanden mot att valförsamlingen skall vara utan inflytande i den aktuella situationen. Regeringen anser att det är viktigt att valförsamlingen i varje enskilt fall får avgöra om en nämndeman som ändrat folkbokföring ändå kan anses representera det omgivande lokalsamhället.

Kommittén anser att möjligheten att få fortsätta sitt uppdrag vid ändrade bosättningsförhållanden endast bör tillkomma nämndemän i tingsrätt. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Hovrätten för Nedre Norrland* anser att regeln bör gälla även för nämndemän i andra domstolar. Liksom dessa remissinstanser kan regeringen inte se något skäl till att begränsa regelns tillämpningsområde till nämndemän i tingsrätt.

För att få fortsätta sitt uppdrag anser kommittén att det bör uppställas ett krav på att nämndemannen skall vara bosatt i domsagan. I likhet med vad som framförs av *Nacka tingsrätt* och *Ekobrottsmyndigheten* anser dock regeringen att den föreslagna regeln bör vara tillämplig även vid avflyttningar utanför domstolens domkrets. En nämndeman som är bosatt i de yttre områdena av domkretsen skulle annars vara förhindrad att fortsätta sitt uppdrag trots att han i praktiken inte flyttat längre än vad som skulle ha varit fallet vid en flytt mellan olika kommuner inom domkretsen. Även i dessa fall bör det alltså ankomma på fullmäktige att utifrån en helhetsbedömning i det enskilda fallet avgöra om nämndemannen skall få behålla uppdraget.

8.3 En nämndemans tjänstgöringsskyldighet och rätten att avgå i förtid

Regeringens förslag: I vissa situationer är en nämndeman i allmän domstol skyldig att tjänstgöra även efter entledigande eller avgång. En sådan tjänstgöringsskyldighet skall uttryckligen gälla även för nämndemän i allmän förvaltningsdomstol. Från den tjänstgöringsskyldigheten införs ett undantag för den som entledigats från uppdraget efter att ha begått brott eller på annat sätt visat sig uppenbart olämplig för uppdraget eller som avgått sedan ett ärende om sådant entledigande eller om avstängning inletts.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår en regel som ger en nämndeman som påtalats som olämplig eller som själv upplever sig som olämplig rätt att bli entledigad (avsnitt 8.2.7 i betänkandet).

Remissinstanserna: Endast ett fåtal remissinstanser uttalar sig särskilt i dessa frågor. *Solna tingsrätt* anser att det vore rimligt att en nämndeman har rätt att bli entledigad utan att anföra något giltigt skäl. *Norrköpings tingsrätt* ifrågasätter behovet av att införa en bestämmelse om rätt för en nämndeman att begära sitt entledigande. Tingsrätten anser att det förhållandet att en nämndeman anser sig vara olämplig utgör ett giltigt hinder för fullgörande av uppdraget. *Länsrätten i Stockholms län* anser att en begäran om entledigande från en nämndeman vars lämplighet har blivit ifrågasatt skulle kunna bifallas enligt redan befintliga regler.

Justitieombudsmannen och *Huddinge tingsrätt* är kritiska mot att även nämndemän som entledigats på grund av brott skall omfattas av

tjänstgöringsskyldigheten enligt 4 kap. 9 § RB. *Svea hovrätt* påtalar att det kan uppstå vissa problem vid nyval av nämndemän. Vid det senaste valet av nämndemän visade det sig att ett mycket stort antal nämndemän skulle bytas ut. Ännu långt in i december månad var det osäkert hur hovrätten skulle bemanna huvudförhandlingarna i januari månad. Hovrätten anser därför att en nämndeman skall vara skyldig att tjänstgöra när han eller hon kallats till förhandling innan domstolen fått besked om att annan blivit vald.

Skälen för regeringens förslag

Rätten att avgå i förtid

Som tidigare nämnts är den som är valbar till nämndeman formellt sett skyldig att åta sig ett sådant uppdrag. Det finns vissa undantag från denna skyldighet, bl.a. för den som fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder (4 kap. 6 § tredje stycket RB och 20 § fjärde stycket LAFD). En nämndemans tjänstgöringstid är fyra år. Rätten får dock entlediga en nämndeman i förtid om denne visar giltigt hinder. En nämndeman som fyllt sextio år har också rätt att avgå. Avgår en nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid (4 kap. 8 § andra stycket RB och 21 § andra stycket LAFD).

Kommittén konstaterar att det är vanligt att en nämndeman som påståtts vara olämplig självmant avsäger sig sitt uppdrag. Kommittén föreslår därför att det införs en uttrycklig regel enligt vilken en nämndeman skall ha rätt att bli entledigad om han eller hon har påståtts vara olämplig eller själv upplever sig vara olämplig.

Regeringen anser att en nämndeman som blir föremål för ett ärende om avstängning eller entledigande i normalfallet bör ha möjlighet att självmant avgå från sitt uppdrag. *Norrköpings tingsrätt* och *Länsrätten i Stockholms län* anser att en nämndeman som önskar avgå efter att dennes lämplighet blivit ifrågasatt får anses ha giltigt hinder och att det därför inte finns något behov av den regel som kommittén föreslår. Av förarbetsuttalanden till rättegångsbalken kan också utläsas att med giltigt hinder avses bl.a. vissa fall när en statstjänsteman anser sig hindrad att fullgöra ett uppdrag som nämndeman (NJA II 1934 s. 508). Mot den avgivna bakgrunden anser regeringen att det saknas anledning att införa en sådan regel som kommittén föreslår. *Solna tingsrätt* anser att en nämndeman även skall ha rätt att bli entledigad utan skäl. En sådan långtgående möjlighet till entledigande skulle dock stå i strid med den grundläggande skyldigheten att tjänstgöra som nämndeman och kan enligt regeringens uppfattning därför inte införas.

Tjänstgöringsskyldighet efter entledigande eller avgång

Enligt den gällande ordningen är en nämndeman i allmän domstol, som entledigats eller avgått, skyldig att tjänstgöra till dess besked inkommit att annan blivit vald samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål i vars handläggning han förut deltagit (4 kap. 9 § RB). Motsvarande bestämmelse saknas i lagen om allmänna förvaltnings-

domstolar. Av förarbetsuttalanden kan dock utläsas att avsikten varit att skyldigheten att motta uppdrag och rätten att avgå skall vara densamma för nämndemän i allmän förvaltningsdomstol som för nämndemän i allmän domstol (prop. 1971:14 s. 83 f. och prop. 1975/76:153 s. 49).

Tjänstgöringsskyldighet efter entledigande eller avgång gäller för närvarande uttryckligen endast nämndemän i allmän domstol. Regeringen anser att en sådan tjänstgöringsskyldighet bör komma till klart uttryck även för nämndemän i allmän förvaltningsdomstol.

Justitieombudsmannen och *Huddinge tingsrätt* påtalar det olämpliga i att även nämndemän som entledigats på grund av brott skall vara skyldiga att tjänstgöra till dess att en ny nämndeman blivit vald. I likhet med dessa remissinstanser anser regeringen att en nämndeman som bedömts vara olämplig för sitt uppdrag inte bör få fortsätta sin tjänstgöring efter ett beslut om entledigande. Detsamma bör gälla om nämndemannen självmant valt att avgå sedan ett ärende om entledigande på grund av olämplighet eller ett ärende om avstängning inletts. Regeringen föreslår därför att det införs en undantagsregel för dessa situationer.

Regeringen anser att det bör krävas starka skäl för att utsträcka en nämndemans tjänstgöringsskyldighet till att gälla även efter mandatperiodens slut. *Svea hovrätt* är av uppfattningen att en nämndeman skall vara skyldig att tjänstgöra även när denne kallats till förhandling innan domstolen fått besked om att annan blivit vald. Hovrätten påpekar att det kan uppstå problem när en valförsamling i ett sent skede inkommer med besked om vilka som valts till nämndemän. Regeringen anser att valförsamlingarna bör kunna ha en sådan framförhållning att sådana situationer undviks. Det finns därför för närvarande inte tillräckligt starka skäl för att ytterligare utsträcka nämndemännens tjänstgöringsskyldighet.

8.4 Nämndemännens tjänstgöringsfrekvens

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon reglering av hur ofta en nämndeman bör tjänstgöra.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att det införs en målsättningsregel enligt vilken varje nämndeman bör tjänstgöra 8–12 dagar under ett kalenderår. Kommittén föreslår vidare att en nämndemans tjänstgöring inte annat än om särskilda skäl föreligger bör överstiga 20 dagar under ett kalenderår (avsnitt 6.2.4 i betänkandet).

Remissinstanserna: En klar majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Kammarrätten i Stockholm*, *Huddinge tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt*, *Nämndemännens riksförbund* och *Sveriges domareförbund*, avstyrker kommitténs förslag. Av dessa remissinstanser invänder de flesta att förslaget skulle riskera att utgöra ett hinder i den dömande verksamheten, särskilt vid hanteringen av brådskande mål. Flera remissinstanser invänder också att förslaget skulle medföra ett stort administrativt merarbete. Andra invänder att förslaget riskerar att medföra att nämndemännen inte får tillräcklig erfarenhet. Några anser att regeln inte bör lagfästas utan att arbetet med att schemalägga tjänstgöringen även i

fortsättningen bör överlåtas till domstolarna. Några framhåller att kommitténs förslag medför ett behov av fler nämndemän och att detta kan leda till rekryteringssvårigheter. Ett antal remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* samt *Hovrätten över Västra Sverige*, tillstyrker i princip förslaget, men invänder bl.a. att regeln inte bör föras in i lag och att regeln skulle kunna innebära praktiska problem för domstolarna.

Skälen för regeringens bedömning: Hovrätterna och kammarrätterna fastställer själva hur många nämndemän som skall finnas för tjänstgöring i domstolen. Detsamma gäller de största tingsrätterna och länsrätterna. För övriga underrätter fastställer hovrätterna respektive kammarrätterna antalet nämndemän efter förslag av underrätterna. Den nuvarande regleringen återfinns i förordningen (1983:382) om antalet nämndemän i de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna.

När det gäller nämndemannakårens sammansättning visar undersökningar att andelen nämndemän i de övre åldersgrupperna är större än motsvarande andel av den vuxna befolkningen. Den åldersmässiga snedrekryteringen riskerar också att förstärkas av det förhållandet att äldre nämndemän dessutom tjänstgör oftare än yngre nämndemän. Av detta skäl är det viktigt med en jämn tjänstgöringsfrekvens.

Statsmakterna har tidigare uttalat sig om vad som kan anses vara en lämplig tjänstgöringsfrekvens. I dessa sammanhang har en intresseavvägning gjorts mellan å ena sidan att nämndemännen bör tjänstgöra så ofta att de får tillräcklig erfarenhet av den dömande verksamheten och å andra sidan att en förhållandevis låg tjänstgöringsfrekvens skulle kunna bidra till att fler yngre och yrkesverksamma skulle vara villiga att tjänstgöra som nämndemän. I ett lagstiftningsärende år 1983 uttalades att en väl avvägd tjänstgöringstäthet kunde vara en dag var sjätte vecka (prop. 1982/83:126 s. 30). I ett lagstiftningsärende år 1988 uttalade regeringen att en tjänstgöringsfrekvens om 8–10 dagar per år kunde vara lämplig bl.a. från rekryteringssynpunkt (prop. 1987/88:138 s. 22).

Kommittén anser att strävan efter en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren riskerar att bli verkningslös om inte tanken på representativitet får slå igenom också när det gäller nämndemannens tjänstgöring. Kommittén anser också att det finns en risk för att nämndemannens lekmannaroll urholkas med en alltför hög tjänstgöringsfrekvens. Kommittén menar därför att vikten av en jämn och rimlig tjänstgöringsfrekvens bör komma till uttryck i lag.

En klar majoritet av remissinstanserna avstyrker kommitténs förslag. Regeringen instämmer i flera av de invändningar som framförs. I domstolarna förekommer ofta mål av brådskande karaktär. Det är inte heller ovanligt med brottmål som pågår under ett stort antal förhandlingsdagar. För att kunna täcka behovet av nämndemän till dessa mål är det viktigt att domstolen har möjlighet att vända sig till alla nämndemän som är tillgängliga. De föreslagna reglerna skulle följaktligen kunna utgöra ett hinder i den dömande verksamheten. Tillämpningen av dessa skulle också medföra betydande administrativt arbete för domstolarna. Regeringen anser inte heller att kommitténs undersökning visar att tjänstgöringsfrekvensen är så ojämn att det är påkallat med lagstiftningsåtgärder.

Sammanfattningsvis anser regeringen att kommitténs förslag om en lagfäst tjänstgöringsfrekvens inte bör genomföras. I fråga om vad som kan anses utgöra en lämplig tjänstgöringsfrekvens hänvisar regeringen till vad som tidigare uttalats i denna fråga.

9 Särskilt om nämndemän i fastighetsdomstol

9.1 Nuvarande ordning

I landets fastighetsdomstolar tjänstgör ca 500 nämndemän. I lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål finns särskilda bestämmelser om nämndemän i fastighetsdomstol. Enligt 3 § fjärde stycket bör nämndemän i fastighetsdomstol vara allmänt betrodda och väl förtrodda med sin Orts förhållanden. I 6 § föreskrivs att nämndemän i fastighetsdomstol utses genom val. Vid valet gäller samma regler som för nämndemän i hovrätt (jfr 4 kap. 5 och 7 §§ RB). I 7 § föreskrivs att nämndemän i fastighetsdomstol skall vara folkbokförda i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I paragrafen hänvisas i övrigt till vad som föreskrivs i 4 kap. 6 och 8 §§ RB. De allmänna bestämmelserna i rättegångsbalken om valbarhet och behörighet, tjänstgöringsskyldighet, tjänstgöringstid, entledigande och rätt att avgå i förtid samt när ett uppdrag förfaller gäller således även för nämndemän i fastighetsdomstol.

9.2 Överväganden

Regeringens förslag: De förslag som lämnas beträffande nämndemän i allmän domstol och allmän förvaltningsdomstol skall gälla även för nämndemän i fastighetsdomstol.

Den tjänstgöringsskyldighet efter avgång eller entledigande som stadgas i 4 kap. 9 § RB skall uttryckligen gälla även för nämndemän i fastighetsdomstol.

Kommitténs bedömning: Med hänsyn till målets speciella karaktär anser kommittén att nämndemän i fastighetsdomstol har ett väsentligt annorlunda uppdrag jämfört med andra nämndemän. Kommittén anser därför att nämndemän i fastighetsdomstol inledningsvis inte bör omfattas av de förslag kommittén lägger fram. På sikt torde det dock enligt kommittén vara motiverat att låta den föreslagna ordningen omfatta även dessa nämndemän (avsnitt 4.3.6 i betänkandet).

Remissinstanserna: De remissinstanser som uttalar sig i denna fråga invänder mot kommitténs bedömning. *Falu tingsrätt* och *Malmö tingsrätt*, som båda är fastighetsdomstolar, *Lunds tingsrätt* samt *Riksskatteverket* ifrågasätter skälen till att kommitténs förslag om en fri kvot, om lämplighetskrav för nämndemän och om entledigande och avstängning inte skall omfatta nämndemän i fastighetsdomstol. *Justitieombudsmannen* påpekar att det saknas skäl för att inte uppställa samma grundläggande krav på lämplighet för dessa nämndemän. Om inte samma regler gällde för nämndemän i fastighetsdomstol som för

nämndemän i övriga domstolar skulle detta enligt Justitieombudsmannen kunna ge intryck av att dessa nämndemän inte behöver vara lämpliga för uppdraget. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser att de föreslagna reglerna om entledigande och avstängning bör gälla även för nämndemän i fastighetsdomstol.

Skälen för regeringens förslag: Bestämmelserna om nämndemän i fastighetsdomstol skiljer sig från bestämmelserna om nämndemän i allmän domstol i huvudsak genom det kvalifikationskrav enligt vilket nämndemän i fastighetsdomstol bör vara allmänt betrodda och väl förtrogna med sin ords förhållanden (3 § fjärde stycket lagen [1969:249] om domstolar i fastighetsmål). Enligt regeringens uppfattning kan varken denna skillnad eller fastighetsmålets karaktär anses innebära att nämndemän i fastighetsdomstol har ett uppdrag som på något avgörande sätt skiljer sig från det andra nämndemän har. Det bör därför inte göras någon principiell åtskillnad mellan nämndemän i fastighetsdomstol och nämndemän i andra domstolar. De förslag som lämnas beträffande nämndemän i allmän domstol och allmän förvaltningsdomstol bör således gälla även för nämndemän i fastighetsdomstol.

I lagen om domstolar i fastighetsmål finns det inte någon hänvisning till regeln om nämndemäns tjänstgöringsskyldighet efter entledigande eller avgång (4 kap. 9 § RB). Av förarbetsuttalanden kan dock utläsas att tanken varit att nämndemän i fastighetsdomstol skall omfattas av rättegångsbalkens regler om bl.a. tjänstgöringsskyldighet (prop. 1969:44 s. 256). Regeringen anser att det i lagen om domstolar i fastighetsmål bör införas en uttrycklig hänvisning till 4 kap. 9 § RB.

10 Ikraftträdande

Regeringens förslag: Lagändringarna skall träda i kraft den 1 juli 2006.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med regeringens (avsnitt 9.3 i betänkandet).

Remissinstanserna: Ingen remissinstans yttrar sig i denna del.

Skälen för regeringens förslag: De förslag som syftar till att säkerställa att endast lämpliga personer tjänstgör som nämndemän (lämplighetskravet för nämndemän samt reglerna om entledigande och avstängning) bör träda i kraft så snart som möjligt. Detsamma gäller förslagen om rätt till ledighet för nämndemän och möjligheten att få behålla nämndemannauppdraget vid ändrade bosättningsförhållanden. De förslag som rör rekryteringen bör träda kraft i god tid före nästa ordinarie val av nämndemän som infaller hösten år 2006. Mot denna bakgrund anser regeringen att samtliga förslag bör träda i kraft den 1 juli 2006. Det behövs inga övergångsbestämmelser.

11 Ekonomiska konsekvenser

Regeringens bedömning: Förslagen kommer att medföra marginella kostnadsökningar för staten. Dessa ryms inom befintliga anslagsramar.

Kommitténs bedömning: Kommittén uttalar sig inte särskilt om de ekonomiska konsekvenserna av de lagändringar som regeringen nu föreslår (avsnitt 9.1 i betänkandet).

Remissinstanserna: Ingen av remissinstanserna yttrar sig särskilt om de ekonomiska konsekvenserna av de lagändringar som regeringen nu föreslår.

Skälen för regeringens bedömning: De föreslagna reglerna om entledigande och avstängning av nämndemän torde endast marginellt påverka domstolarnas arbetsbörda. Eventuella kostnadsökningar ryms inom befintliga anslagsramar. Besluten i dessa ärenden skall kunna överklagas till en särskilt inrättad nämnd som kan knytas till en redan befintlig myndighet. Med hänsyn till att antalet ärenden som nämnden kommer att pröva inte kan förväntas bli särskilt stort kan årskostnaden för denna uppskattas understiga 100 000 kr. Kostnadsökningen får finansieras inom anslagsramen för domstolsväsendet.

12 Författningskommentar

12.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

4 kap. Om domare

6 §

Valbar till nämndeman är varje svensk medborgare, som är folkbokförd i kommunen eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten, och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är lagfaren domare, *anställd* vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller *annan* som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Ingen får samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt.

Till nämndeman bör endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.

Den som fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter fyra år.

Domstolen prövar självantagandet om behörighet.

Paragrafen behandlar de allmänna valbarhets- och behörighetsvillkoren för uppdrag som nämndeman.

I *första stycket* görs endast språkliga ändringar.

I ett nytt *tredje stycke* föreskrivs att endast den bör utses till nämndeman som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget. Förslaget behandlas i avsnitt 7.1. Bestämmelsen innebär att en nämndeman bör ha gott omdöme och ha förmåga att agera självständigt i förhållande till

juristdomare och övriga nämndemän. När det gäller laglydnad är det en rimlig utgångspunkt att den som skall utses till nämndeman inte bör vara dömd för brott. Hänsyn måste dock tas till brottslighetens karaktär och den tid som förflutit sedan lagföringen. I regel torde inte heller den som är misstänkt för eller står under åtal för brott som vid fällande dom kan antas leda till annan påföljd än böter vara lämplig för uppdraget som nämndeman. Vid lämplighetsprövningen kan även andra omständigheter tillmätas betydelse. Det kan t.ex. gälla bristande språkkunskaper, nedsatt koncentrationsförmåga på grund av ålder eller sjukdom eller att personen i fråga är försatt i konkurs eller är föremål för administrativa sanktioner. När det gäller frågan om en person inte är lämplig för uppdraget som nämndeman bör det avgörande vara om personens medverkan i den dömande verksamheten bedöms kunna skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Det är fullmäktiges uppgift att i varje enskilt fall göra en bedömning av kandidatens lämplighet.

I *femte stycket* ersätts uttrycket rätten med domstolen för att tydliggöra att prövningen sker i administrativ ordning.

7 §

Val av nämndeman i tingsrätt förrättas av kommunfullmäktige.

Val av nämndeman i hovrätt förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det *begärs* av minst så många väljande som motsvarar det tal *man får om* samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt*.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke. *Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.*

I paragrafen anges vilka organ som väljer nämndemän och hur valet av nämndemän skall gå till.

I *tredje stycket* görs vissa redaktionella ändringar.

I *fjärde stycket* första meningen görs en ändring som innebär att valförsamlingen skall eftersträva en allsidig sammansättning av nämndemannakåren inte enbart vad gäller ålder, kön och yrke utan även med hänsyn till etnisk bakgrund. Förslaget behandlas i avsnitt 6.3. Med allsidig sammansättning med hänsyn till etnisk bakgrund avses att medborgare som är födda utomlands eller som är inrikes födda med minst en utrikes född förälder bör vara representerade i nämndemannakåren på ett sätt som anknyter till deras andel av befolkningen. Regeln innebär dock inte att varje grupp av medborgare som har en viss etnisk bakgrund skall vara företrädna bland nämndemännen. Knappt en femtedel av befolkningen är födda utomlands eller har minst en förälder som är född utomlands. Denna andel kan tjäna som utgångspunkt vid strävandena efter en allsidig sammansättning med hänsyn till etnisk bakgrund. I en ny andra mening införs en regel enligt vilken valförsamlingen, om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör välja de personer som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid. Förslaget behandlas i avsnitt 6.4. Regeln är subsidiär i förhållande till målsättningsregeln om en

allsidig sammansättning. Om valförsamlingen t.ex. behöver välja en kvinna i åldersgruppen 50–60 år för att åstadkomma en allsidig sammansättning, och det finns flera kvinnor i den åldersgruppen som är valbara, behöriga och lämpliga för uppdraget att välja bland, bör den väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndeman eller som tjänstgjort kortast tid.

7 a §

En nämndeman har rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att han eller hon skall kunna utföra sitt uppdrag.

Paragrafen, som är ny, innehåller en regel om rätt till ledighet för nämndemän. Förslaget behandlas i avsnitt 8.1.

Regeln ger en lagfäst rätt till den ledighet från anställning som behövs för att en nämndeman skall kunna utföra sitt uppdrag. Rätten till ledighet avser i första hand tid för deltagande vid förhandlingar eller andra sammanträden i domstol. Ledigheten omfattar även tid för resor till och från domstolen. I vilken omfattning en enskild nämndeman i övrigt har rätt till ledighet måste avgöras med hänsyn till uppdragets innehåll och till den enskilda nämndemannens arbetssituation. En nämndeman som tjänstgör i länsrätt eller kammarrätt kan behöva viss tid för inläsning av mål. En nämndeman med skiftarbete kan behöva ledighet för behövlig dygnsvila omedelbart före eller efter sammanträdena i domstol.

8 §

En nämndeman väljs för fyra år. *Den som har fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Domstolen får entlediga en nämndeman som visar giltigt hinder.*

Domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget.

Om en nämndeman inte längre är valbar eller behörig, upphör nämndemannens uppdrag. Fullmäktige får dock besluta att en nämndeman, som till följd av ändrad folkbokföring inte längre är valbar, får ha kvar sitt uppdrag under resten av mandatperioden.

Om en nämndemans uppdrag upphör under tjänstgöringstiden utses en ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får en nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Paragrafen behandlar bl.a. mandatperiodens längd och en nämndemans rätt respektive skyldighet att avgå före mandatperiodens slut.

I *första stycket* ersätts uttrycket rätten med domstolen för att tydliggöra att prövningen sker i administrativ ordning. Den sista meningen i stycket förs över till det nya tredje stycket. I övrigt görs vissa redaktionella ändringar.

I *andra stycket*, som är nytt, föreskrivs att domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget. Förslaget behandlas i avsnitt 7.2.3. När det gäller begången brottslighet som grund för entledigande bör brottets allvar och omfattning beaktas samt hur lång tid som förflutit sedan brottet begicks. En nämndeman som dömts för brott till annan påföljd än böter bör normalt sett anses olämplig att inneha uppdraget. Vid t.ex. brott mot tystnadsplikten eller återfall i brott bör entledigande kunna ske även om påföljden stannat vid böter. En prövning om

entledigande bör i regel ske först efter att det föreligger en lagakraftvunnen dom. Innan dess kan en nämndeman stängas av från tjänstgöringen enligt 8 a §. Endast i undantagsfall bör det komma i fråga att inleda ett ärende om entledigande på grund av tidigare brott om frågan om entledigande redan har prövats eller kan komma att prövas med anledning av ett väckt åtal eller inledd förundersökning enligt 20 kap. 4 § BrB. Vidare får en nämndeman som försatts i konkurs i regel anses olämplig att inneha uppdraget. Den som blivit föremål för ingripande beslut om administrativa sanktioner, t.ex. skattetillägg, kan också befinna sig i en sådan situation att han eller hon inte lämpligen bör tjänstgöra som nämndeman. En nämndeman som vid upprepade tillfällen uppvisat ett olämpligt beteende eller tillstånd och som inte vidtagit rättelse efter det att bristerna påtalats för honom eller henne kan också entledigas. Det kan t.ex. handla om nämndemän som uteblir från tjänstgöringstillfällen eller har svårt att vara tillräckligt uppmärksamma under rättegången. Avgörande för om entledigande skall ske bör vara om nämndemannens fortsatta medverkan i den dömande verksamheten bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Frågor om entledigande av nämndemän prövas i administrativ ordning av den domstol där den berörde nämndemannen tjänstgör. Övervägandena i denna del behandlas i avsnitten 7.2.5 och 7.2.6.

Paragrafens *tredje stycke* är nytt. Förslaget behandlas i avsnitt 8.2. Den första meningen har efter vissa språkliga ändringar förts över från det första stycket och anger att en nämndemans uppdrag upphör om han eller hon inte längre är valbar eller behörig. I den andra meningen införs ett undantag från huvudregeln. Undantagsregeln innebär att fullmäktige får besluta att en nämndeman, som till följd av ändrad folkbokföring inte längre är valbar, får ha kvar sitt uppdrag under resten av mandatperioden. En förutsättning för ett sådant beslut är att nämndemannen själv vill ha kvar uppdraget. Regeln innebär dock inte att en nämndeman har rätt att få fortsätta sitt uppdrag under de angivna förutsättningarna. Det är fullmäktige som utifrån en helhetsbedömning avgör om nämndemannen skall få behålla uppdraget. Vid denna bedömning bör beaktas om flytten är temporär, om nämndemannen rent praktiskt kan delta vid de sammanträden som följer av uppdraget och om nämndemannen alltjämt kan anses representera det omgivande lokalsamhället.

I paragrafens *fjärde stycke* görs vissa språkliga ändringar.

8 a §

Domstolen får stänga av en nämndeman från tjänstgöringen om han eller hon

- 1. är föremål för ett ärende om entledigande,*
- 2. är föremål för förundersökning eller står under åtal för ett brott som vid fällande dom kan antas leda till entledigande, eller*
- 3. i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.*

Ett beslut om avstängning enligt första stycket 3 skall gälla för viss tid, dock högst sex månader.

Paragrafen, som är ny, innehåller regler om avstängning av nämndemän. Förslaget behandlas i avsnitt 7.2.4.

I *första stycket* första punkten behandlas den situationen att en nämndeman blir föremål för ett ärende om entledigande. Innan ett sådant

ärende kan avgöras kan olika handläggningsåtgärder behöva vidtas, bl.a. bör nämndemannen få tillfälle att yttra sig över de omständigheter som legat till grund för att ärendet inletts. I avvaktan på att frågan om entledigande slutligt avgörs får den berörde nämndemannen stängas av från tjänstgöringen. I andra punkten behandlas den situationen att en nämndeman är föremål för förundersökning eller står under åtal för brott som vid en fällande dom kan antas leda till entledigande. Den berörde nämndemannen kan då stängas av från tjänstgöringen till dess att brottmålsprocessen avslutats. I tredje punkten anges de fall när en nämndeman i övrigt uppvisar ett beteende eller tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Det kan t.ex. röra sig om nämndemän som vid upprepade tillfällen uteblir från eller kommer för sent till rättens sammanträden. En annan situation är när en nämndeman av sjukdom eller av annan anledning inte förmår hålla nödvändig uppmärksamhet på vad som förekommer under sammanträdet. När det gäller olämpligt beteende i samband med rättstillämpning och bevisprövning bör särskild försiktighet iakttas. En nämndeman får inte hindras från sin tjänstgöring för att hans eller hennes synsätt i dömandet uppfattas som allmänt olämpligt. Om en nämndeman däremot konsekvent vägrar att döma efter gällande rätt kan avstängning komma i fråga. I de situationer som beskrivs under den tredje punkten bör nämndemannen först ges möjlighet att ändra sitt beteende. Endast om en sådan ändring inte sker bör det komma i fråga att besluta om avstängning. Frågor om avstängning av nämndemän prövas i administrativ ordning av den domstol där den berörde nämndemannen tjänstgör.

I *andra stycket* föreskrivs att beslut om avstängning enligt första stycket 3 skall gälla för viss tid, dock högst sex månader. Tiden för avstängningen får anpassas efter omständigheterna i det enskilda fallet. En nämndeman som uppvisat ett olämpligt beteende eller tillstånd bör efter en tid få möjlighet att återinträda i tjänst. Om en nämndeman efter avstängningen återigen uppvisar ett olämpligt tillstånd eller beteende kan ett nytt beslut om avstängning fattas.

8 b §

Beslut om entledigande och avstängning av nämndemän får överklagas till en särskild nämnd. Nämndens beslut får inte överklagas.

Regeringen meddelar föreskrifter om nämnden.

Paragrafen, som är ny, behandlar möjligheten till överklagande av beslut om entledigande och avstängning av nämndemän. Förslaget behandlas i avsnitt 7.2.5.

Av *första stycket* framgår att domstols beslut om entledigande och avstängning av nämndemän överklagas till en särskild nämnd samt att nämndens beslut inte får överklagas. Förvaltningslagens regler om bl.a. hur beslut överklagas gäller i tillämpliga delar för domstols beslut om entledigande och avstängning av nämndemän.

Av *andra stycket* framgår att regeringen meddelar föreskrifter om nämnden.

9 §

En nämndeman som entledigats eller avgått är, om han eller hon alltså är valbar, skyldig att fullgöra uppdraget till dess domstolen fått besked om att annan blivit vald samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål i vars handläggning han eller hon tidigare har deltagit. Detta gäller dock inte den som entledigats enligt 8 § andra stycket eller som avgått sedan ett ärende om sådant entledigande eller om avstängning har inletts.

I paragrafen behandlas i vilka fall en nämndeman är skyldig att tjänstgöra efter entledigande eller avgång. Förslaget till ändring behandlas i avsnitt 8.3.

I den första meningen görs vissa språkliga ändringar. I den andra meningen införs ett undantag från regeln om att en nämndeman i vissa fall är skyldig att tjänstgöra efter entledigande eller avgång. Undantaget gäller den som entledigats från sitt uppdrag enligt 8 § andra stycket eller som avgått sedan ett ärende om sådant entledigande eller om avstängning har inletts.

12.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

19 §

Nämndeman i kammarrätt och länsrätt utses genom val. Val förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas val av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många väljande som motsvarar *det tal man får om samtliga väljandes antal* delas med det antal personer valet avser ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt.*

När val av de nämndemän som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering skall ske framgår av fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen får för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Nämndeman i hovrätt får även i annat fall, om han eller hon är behörig, tjänstgöra som nämndeman i den kammarrätt inom vars domkrets han eller hon är folkbokförd.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke. *Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.*

I paragrafen görs ändringar som motsvaras av de föreslagna ändringarna i 4 kap. 7 § RB.

20 §

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är *varje* svensk medborgare som är folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till kammarrättens eller länsrättens domkrets och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Anställd vid domstol, Skatteverket, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet eller Försäkringskassan får inte vara nämndeman. Detsamma gäller lagfaren domare, åklagare, polisman och advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta samt ledamot av skattenämnd eller socialförsäkringsnämnd.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Till nämndeman bör endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.

Den som har fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter fyra år.

Domstolen prövar självmant den valdes behörighet.

I paragrafens första stycke görs en språklig ändring. I fjärde och sjätte styckena görs ändringar som motsvaras av de föreslagna ändringarna i 4 kap. 6 § RB tredje och femte styckena.

20 a §

En nämndeman har rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att han eller hon skall kunna utföra sitt uppdrag.

Paragrafen är ny och motsvaras av förslaget till ny paragraf i 4 kap. 7 a § RB.

21 §

Nämndemän i kammarrätt och länsrätt utses för fyra år. Den som har fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Domstolen får entlediga en nämndeman som visar giltigt hinder.

Domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget.

Om en nämndeman inte längre är valbar eller behörig, upphör nämndemannens uppdrag. Fullmäktige får dock besluta att en nämndeman, som till följd av ändrad folkbokföring inte längre är valbar, får ha kvar sitt uppdrag under resten av mandatperioden.

Bestämmelser om mandatperiod för sådan nämndeman som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering finns i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Om en nämndemans uppdrag upphör under tjänstgöringstiden utses en ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får en nyutträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

I paragrafen görs ändringar som motsvaras av de föreslagna ändringarna i 4 kap. 8 § RB.

22 §

Domstolen får stänga av en nämndeman från tjänstgöringen om han eller hon

- 1. är föremål för ett ärende om entledigande,*
- 2. är föremål för förundersökning eller står under åtal för ett brott som vid fällande dom kan antas leda till entledigande, eller*
- 3. i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.*

Ett beslut om avstängning enligt första stycket 3 skall gälla för viss tid, dock högst sex månader.

Paragrafen är ny och motsvaras av förslaget till ny paragraf i 4 kap. 8 a § RB.

23 §

Beslut om entledigande och avstängning av nämndemän får överklagas till en särskild nämnd. Nämndens beslut får inte överklagas.

Regeringen meddelar föreskrifter om nämnden.

Paragrafen är ny och motsvaras av förslaget till ny paragraf i 4 kap. 8 b § RB.

24 §

En nämndeman som entledigats eller avgått är, om han eller hon alltjämt är valbar, skyldig att fullgöra uppdraget till dess domstolen fått besked om att annan blivit vald samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål i vars handläggning han eller hon tidigare har deltagit. Detta gäller dock inte den som entledigats enligt 21 § andra stycket eller som avgått sedan ett ärende om sådant entledigande eller om avstängning har inletts.

Paragrafen är ny och motsvaras av den föreslagna lydelsen i 4 kap. 9 § RB.

12.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål

6 §

Nämndeman i fastighetsdomstol utses genom val. Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, fastställer för varje län det antal nämndemän som skall utses.

Val av nämndeman i fastighetsdomstol förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det *begärs* av minst så många väljande som motsvarar det tal *man får om* samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val *finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt*.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke. *Om det finns flera alternativa sätt att uppnå en allsidig sammansättning, bör de personer väljas som inte tidigare tjänstgjort som nämndemän eller som tjänstgjort kortast tid.*

Paragrafen motsvarar bestämmelserna i 4 kap. 5 och 7 §§ RB. I paragrafen görs ändringar som motsvaras av de föreslagna ändringarna i 4 kap. 7 § RB. Förslaget till ändringar behandlas i avsnitt 9.2.

7 §

Nämndeman i fastighetsdomstol skall vara folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I övrigt *skall* bestämmelserna i 4 kap. 6 och 7 a–9 §§ rättegångsbalken *tillämpas* på nämndeman i fastighetsdomstol.

I paragrafen föreskrivs att nämndemän i fastighetsdomstol skall vara folkbokförda i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I fråga om övriga valbarhets- och behörighetsvillkor hänvisas till 4 kap. 6 och 8 §§ RB. Förslaget till ändringar behandlas i avsnitt 9.2. Ändringarna innebär att reglerna i 4 kap. RB om rätt till ledighet (7 a §), om avstängning (8 a §), om överklagande av beslut om entledigande och avstängning (8 b §) samt om tjänstgöringsskyldighet

efter entledigande eller avgång (9 §) skall gälla även för nämndemän i fastighetsdomstol. I paragrafen hänvisas sedan tidigare till 4 kap. 6 och 8 §§ RB. Av den hänvisningen följer att de nya reglerna om lämplighetskrav för nämndemän, om entledigande av olämpliga nämndemän samt om möjligheten att behålla uppdraget vid ändrade bosättningsförhållanden skall gälla även för nämndemän i fastighetsdomstol.

1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att 1 kap. 4 §, 2 kap. 4 b § och 4 kap. 6–9 §§ rättegångsbalken skall ha följande lydelse,

dels att det i 4 kap. skall införas två nya paragrafer, 6 a § och 9 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

4 §¹

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje domsaga.

Tingsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Fastställande av antal nämndemän och fördelning av tjänstgöringen skall ske med beaktande av att varje nämndeman bör tjänstgöra 8–12 dagar under ett kalenderår. En nämndemans tjänstgöring bör inte, annat än om särskilda skäl föreligger, överstiga 20 dagar under ett kalenderår.

2 kap.

4 b §²

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i hovrättens domkrets för tjänstgöring i hovrätten.

Hovrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Fastställande av antal nämndemän och fördelning av tjänstgöringen skall ske med beaktande av att varje nämndeman bör tjänstgöra 8–12 dagar under ett kalenderår. En nämndemans tjänstgöring bör inte, annat än om särskilda skäl föreligger, överstiga 20 dagar under ett kalenderår.

¹ Senaste lydelse 1983:370.

² Senaste lydelse 1985:415.

4 kap.**6 §³**

Valbar till nämndeman är varje svensk medborgare, som är folkbokförd i kommunen eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten, och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

En nämndeman skall vara en omdömesgill, självständig, rättrådig och i övrigt lämplig man eller kvinna.

Ingen får samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt.

Den som fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter fyra år.

Rätten prövar självmant den *Domstolen* prövar självmant den valdes behörighet.

En nämndeman är skyldig att upplysa om sådana förhållanden som kan antas påverka uppdraget.

6 a §

Nämndemän har rätt till den ledighet från sina anställningar som behövs för att de skall kunna fullgöra sina uppdrag. Ledigheten skall omfatta tid för resor till och från tjänstgöringen samt behövlig dygnsvila i omedelbar anslutning till denna.

7 §⁴

Val av nämndemän i tingsrätt förrättas av kommunfullmäktige.

Val av nämndemän i hovrätt förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Den som själv är valbar får föreslå någon att vara nämndeman. En femtedel av det antal nämndemän som skall väljas, dock minst en, skall väljas bland dessa förslag (fri kvot).

Valet skall vara proportionellt, om det *begäres* av minst så många väljande som motsvarar det tal, *vilket erhålles, då* samtliga

Valet skall *i övrigt* vara proportionellt, om det *begärs* av minst så många väljande som motsvarar det tal, *som erhålls, om*

³ Senaste lydelse 1994:1620.

⁴ Senaste lydelse 1997:228.

väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val finns särskilda bestämmelser.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke.

8 §⁵

En nämndeman väljs för fyra år. Visar nämndemannen giltigt hinder, får *rätten* entlediga honom. Även den som fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Nämndeman, som entledigats eller *eljest* avgått, vare, om han alltjämt är valbar, skyldig att fortfarande fullgöra uppdraget, till dess besked inkommit till *rätten*, att annan blivit vald, samt att även därefter tjänstgöra vid fortsatt

En nämndeman väljs för fyra år. Visar nämndemannen giltigt hinder, får *domstolen* entlediga honom. Även den som *inte uppfyller kraven i 6 § andra stycket*, får begära att bli entledigad av *domstolen*. Detsamma gäller den som fyllt sextio år.

En nämndeman som döms för brott till annan påföljd än böter skall, när domen vinner laga kraft, entledigas av den domstol där nämndemannen tjänstgör.

Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

När ledighet uppkommer, utses ny nämndeman för den tid som återstår. Har den nämndeman som skall ersättas valts i den fria kvoten skall ny nämndeman väljas i denna. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

9 §

Nämndeman, som entledigats eller *annars* avgått, är, om han alltjämt är valbar, skyldig att fortfarande fullgöra uppdraget, till dess besked inkommit till *domstolen*, att annan blivit vald, samt att även därefter tjänstgöra

⁵ Senaste lydelse 1994:1620.

behandling av mål, i vars handläggning han förut deltagit.

vid fortsatt behandling av mål, i vars handläggning han förut deltagit. Bilaga 1

Nämndeman i tingsrätt, som till följd av ändrad bosättning inte längre är valbar, får fortfarande fullgöra uppdraget om nämndemannen är folkbokförd i domsagan.

9 a §

Domstolen får besluta om avstängning av en nämndeman om dennes tjänstgöring bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Beslutet skall vara skriftligt och gälla för viss tid, högst sex månader. Av beslutet skall skälen till avstängningen framgå. Beslutet skall omprövas om det föreligger skäl för det. Vid utgången av den tid som angetts kan nytt beslut om avstängning fattas.

Innan beslutet enligt första stycket fattas skall nämndemannen beredas tillfälle att yttra sig och, om möjligt, samråd ske med företrädare för nämndemännen vid domstolen. Samråd behöver inte ske om nämndemannen är delgiven misstanke om brott, ej heller om nämndemannen är i konkurstillstånd.

2 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna fastighetsdomstolar

Bilaga 1

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

dels att 13, 17 och 19–21 §§ i lagen skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas två nya paragrafer, 20 a § och 21 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 §¹

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i kammarrättens domkrets för tjänstgöring i kammarrätten. Regeringen eller myndigheten skall vidare för varje län inom domkretsen fastställa det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Fastställande av antal nämndemän och fördelning av tjänstgöringen skall ske med beaktande av att varje nämndeman bör tjänstgöra 8–12 dagar under ett kalenderår. En nämndemans tjänstgöring bör inte, annat än om särskilda skäl föreligger, överstiga 20 dagar under ett kalenderår.

17 §²

Länsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän, om inte annat följer av 17 a § eller 18 §. Om en av nämndemännen får förhinder sedan handläggningen har påbörjats, är rätten domför med en lagfaren domare och två nämndemän.

Om det finns särskilda skäl med hänsyn till målets omfattning eller svårighetsgrad, får antalet lagfarna domare utökas med en utöver vad som följer av första stycket. Detsamma gäller i fråga om antalet nämndemän. Om någon eller några av ledamöterna får förhinder sedan handläggningen har påbörjats gäller första stycket andra meningen i fråga om domförhet.

Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns, förutom i 18 §, bestämmelser i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fastställa hur många nämndemän som skall finnas i varje län för tjänstgöring i länsrätten. Länsrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Fastställande av antal nämndemän och fördelning av

¹ Senaste lydelse 1983:372.

² Senaste lydelse 1997:392.

tjänstgöringen skall ske med beaktande av att varje nämndeman bör tjänstgöra 8–12 dagar under ett kalenderår. En nämndemans tjänstgöring bör inte, annat än om särskilda skäl föreligger, överstiga 20 dagar under ett kalenderår.

19 §³

Nämndeman i kammarrätt och länsrätt utses genom val. Val förrättas av landstingsfullmäktige. I Gotlands län förrättas val av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Den som själv är valbar får föreslå någon att vara nämndeman. En femtedel av det antal nämndemän som skall väljas, dock minst en, skall väljas bland dessa förslag (fri kvot).

Valet skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många ledamöter som motsvarar den kvot, som erhålls om antalet närvarande ledamöter delas med det antal personer som valet avser, ökad med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

Valet skall i övrigt vara proportionellt, om det begärs av minst så många ledamöter som motsvarar den kvot, som erhålls om antalet närvarande ledamöter delas med det antal personer som valet avser, ökad med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val finns särskilda bestämmelser.

När val av de nämndemän som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering skall ske framgår av fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen får för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Nämndeman i hovrätt får även i annat fall, om han är behörig därtill, tjänstgöra som nämndeman i den kammarrätt inom vars domkrets han är folkbokförd.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, *etnisk bakgrund* och yrke.

20 §⁴

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är svensk medborgare som är folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till kammarrättens eller länsrättens domkrets och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

³ Senaste lydelse 1997:230.

⁴ Senaste lydelse 1997:1088.

Anställd vid domstol, skattemyndighet, länsstyrelse eller under länsstyrelse lydande myndighet, allmän försäkringskassa eller Riksförsäkringsverket får inte vara nämndeman. Detsamma gäller lagfaren domare, åklagare, polisman och advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta samt ledamot av skattenämnd eller socialförsäkringsnämnd.

En nämndeman skall vara en omdömesgill, självständig, rättrådig och i övrigt lämplig man eller kvinna.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Den som har fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter fyra år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet. *Domstolen* prövar självmant den valdes behörighet.

En nämndeman är skyldig att upplysa om sådana förhållanden som kan antas påverka uppdraget.

20 a §

Nämndemän har rätt till den ledighet från sina anställningar som behövs för att de skall kunna fullgöra sina uppdrag. Ledigheten skall omfatta tid för resor till och från tjänstgöringen samt behövlig dygnsvila i omedelbar anslutning till denna.

21 §⁵

Nämndemän i kammarrätt och länsrätt utses för fyra år. Om en nämndeman visar giltigt hinder, får *rätten* entlediga honom. Den som har fyllt sextio år har rätt att *frånträda uppdraget*. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

Nämndemän i kammarrätt och länsrätt utses för fyra år. Om en nämndeman visar giltigt hinder, får *domstolen* entlediga honom. Även den som inte uppfyller *kraven i 20 § tredje stycket*, får *begära att bli entledigad av domstolen*. Detsamma gäller den som fyllt sextio år.

En nämndeman som döms för brott till annan påföljd än böter skall, när domen vinner laga kraft, entledigas av den domstol där nämndemannen tjänstgör.

Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

⁵ Senaste lydelse 1994:1623.

Bestämmelser om mandatperiod för sådan nämndeman som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering finns i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

När ledighet uppkommer, utses ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän, får nyttillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

När ledighet uppkommer, utses ny nämndeman för den tid som återstår. *Har den nämndeman som skall ersättas valts i den fria kvoten skall ny nämndeman väljas i denna.* Ändras antalet nämndemän, får nyttillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

21 a §

Domstolen får besluta om avstängning av en nämndeman om dennes tjänstgöring bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen. Beslutet skall vara skriftligt och gälla för viss tid, högst sex månader. Av beslutet skall skälen till avstängningen framgå. Beslutet skall omprövas om det föreligger skäl för det. Vid utgången av den tid som angetts kan nytt beslut om avstängning fattas.

Innan beslutet enligt första stycket fattas skall nämndemannen beredas tillfälle att yttra sig och, om möjligt, samråd ske med företrädare för nämndemännen vid domstolen. Samråd behöver inte ske om nämndemannen är delgiven misstanke om brott, ej heller om nämndemannen är i konkurstillstånd.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål

Bilaga 1

Härigenom föreskrivs att 7 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Nämndeman i fastighetsdomstol skall vara folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I övrigt har *bestämmelserna* i 4 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken motsvarande tillämpning på nämndeman i fastighetsdomstol.

Föreslagen lydelse

7 §¹

Nämndeman i fastighetsdomstol skall vara folkbokförd i det län eller den del av länet som hör till fastighetsdomstolen. I övrigt har *bestämmelsen* i 4 kap. 6 § rättegångsbalken, *utom andra och sjätte styckena*, motsvarande tillämpning på nämndeman i fastighetsdomstol.

En nämndeman i fastighetsdomstol väljs för fyra år. Visar nämndemannen giltigt hinder, får domstolen entlediga honom. Även den som fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid. Ändras antalet nämndemän i länet får nytilträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

¹ Senaste lydelse 1997:1086.

Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över betänkandet Framtidens nämndemän (SOU 2002:61)

Bilaga 2

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Riksdagens ombudsmän, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Kammarrätten i Stockholm, Kammarrätten i Jönköping, Huddinge tingsrätt, Nacka tingsrätt, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Södra Roslags tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Nyköpings tingsrätt, Västmanlands tingsrätt, Falu tingsrätt, Linköpings tingsrätt, Norrköpings tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Växjö tingsrätt, Kalmar tingsrätt, Örebro tingsrätt, Blekinge tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Hässleholms tingsrätt, Kristianstads tingsrätt, Lunds tingsrätt, Ystads tingsrätt, Malmö tingsrätt, Halmstads tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Vänersborgs tingsrätt, Karlstads tingsrätt, Gävle tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Luleå tingsrätt, Länsrätten i Stockholms län, Länsrätten i Uppsala län, Länsrätten i Skåne län, Länsrätten i Göteborg, Länsrätten i Vänersborg, Länsrätten i Norrbottens län, Länsrätten i Östergötlands län, Länsrätten i Kronobergs län, Länsrätten i Blekinge län, Justitiekanslern, Domstolsverket, Riksåklagaren, Riksförsäkringsverket, Ekobrottsmyndigheten, Barnombudsmannen, Riksskatteverket, Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Integrationsverket, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Landsorganisationen i Sverige, JUSEK, Statstjänstemannaförbundet, Nämndemännens riksförbund och Sveriges domareförbund.

Norrtälje tingsrätt, Svenskt Näringsliv och Tjänstemännens centralorganisation har avstått från att yttra sig.

Yttranden har också inkommit från Svea hovrätt, Sydnärkekommunerna (Askersund, Hallsberg, Kumla, Laxå och Lekeberg), Svenska avdelningen av Internationella Juristkommissionen, Nämndemannaföreningen vid Sollentuna tingsrätt samt ett par privatpersoner.